

üçüncü sektör

Kooperatifçilik

ISSN 1300 - 1469

OCAK - ŞUBAT - MART 2003

SAYI: 139

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU
Hakemli Dergi

ÜÇÜNCÜ SEKTÖR KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ HAKEM HEYETİ

Prof.Dr.Eyüp AKTEPE

Gazi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Osman ALTUĞ

Marmara Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Başkanı

Prof.Dr.Burhan AYKAÇ

Gazi Üniversitesi İİBF Dekanı

Prof.Dr.Kadir ARICI

Gazi Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler
Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Nevzat AYPEK

Gazi Üniversitesi Ticaret ve
Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Haşmet BAŞAR

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Rasih DEMİRCİ

Gazi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.İsmail DUYMAZ

Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.H.Ferhat ECER

Niğde Üniversitesi Rektörü

Prof.Dr.CelaL ER

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof.Dr.İhsan ERDOĞAN

Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Ali Fuat ERSOY

Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Ahmet GÖKÇEN

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.İzzet GÜMÜŞ

Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof.Dr.İ.Hakkı İNAN

Trakya Üniversitesi Tekirdağ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Eyüp G. İSPİR

Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönelimi Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Öznur YÜKSEL

Çankaya Üniversitesi İİBF Dekanı

Ocak- Şubat- Mart 2003 Sayı: 139
Türk Kooperatifçilik Kurumu Basın Yayın Araştırma
Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi
Üç Ayda bir Yayınlanır
Fiyat: 4.800.000.-TL
Yıllık Abone: 19.200.000.-TL
Yurtdışı: 4 \$ - 5 EURO

İdare ve Yazışma Adresi:
Head Office and Corresspondence Adress:
Mithatpaşa Caddesi 38/A 06420 Kızılay - ANKARA
Tel: 0.312. 435 98 99 - 435 96 91
Fax: 0.312. 4304292
Web Sitesi: <http://www.koopkur.org>
e-mail: admin@koopkur.org

Türk Kooperatifçilik Kurumu Basın Yayın Araştırma
Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi Adına Sahibi
Prof. Dr. Celal ER

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Teknik Sorumlu
Emrah Alparslan KONUKMAN

YAYIN KURULU
Başkan : Prof.Dr. Rasih DEMİRCİ
Raportör : Süleyman KURT
Üye : Prof.Dr.Kadir ARICI
Üye : Yavuz KOCA
Üye : Osman OKTAY
Üye : Doç.Dr.Harun TANRIVERMİŞ

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dizgi-Baskı MARS MATBAASI
Rüzgarlı Caddesi İbrahim Müteferrika Sok. No:9 Ulus/ANKARA
Tel: 0.312. 310 95 37 – 38

Üçüncü Sektör KOOPERATİFÇİLİK Hakemli bir Dergidir.

K üçüncü sektör KOOPERATİFÇİLİK

İÇİNDEKİLER

Başyazı

KOOPERATİFLERİN ÖZERKLİĞİ

Pof.Dr.Rasih DEMİRCİ 3

VERİMLİLİĞE AÇILAN PENCERE: TEKNOLOJİ YÖNETİMİ

Yard.Doç.Dr.Nurettin PARILTI- Araş.Gör.Metehan TOLON 5

BORÇ YÖNETİM TEKNİĞİ OLARAK

SWAP VE HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI'NIN SWAP İŞLEMİ

Yrd.Doç.Dr.Nevin YÖRÜK - Yrd.Doç.Dr. Ünsal BAN.....20

İMKB'DE HAFTANIN GÜNÜ ETKİSİ VE 1988-2001

DÖNEMİNDE GEÇERLİLİĞİ

Yrd.Doç.Dr.Gökhan ÖZER- Araş Gör.Rahmi YÜCEL 29

TURİZM SEKTÖRÜNDE TÜKETİCİNİN

MAL VE HİZMET SEÇME HAKKI

Doç.Dr.Kurban ÜNLÜÖNEN 46

K üçüncü sektör KOOPERATİFÇİLİK

BAŞ YAZI

KOOPERATİFLERİN ÖZERKLİĞİ

Prof.Dr. Rasih DEMİRCİ

Ülkelerin kalkınma politikalarında, özerk kooperatiflerin gelişmelerinin önemi üzerinde özellikle dırulmaktadır. Kalkınma problemlerinin çözümünde ve bireylerin ekonomik çıkarlarının artırılmasında **özerk kooperatif** şeklinde kendi kendine yardım organizasyonlarından önemli katkılar beklenmektedir. Bu katkılar, özellikle yaygınlaşan kitle yoksulluğunu azaltmaya, ekonomik düalizmi kurmaya ve kendi yağıyla kavrulan ekonomik ve sosyal gelişmeyi güçlendirmeye yarayan unsurlardır.

Kooperatifçiliğin ülke kalkınmasında önemli bir rolü oynayacağını düşünen aydınlar, kooperatiflerin kurulmasını teşvik etmişler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kooperatifçiliğin gelişmesi ve teşviki, daha çok devlet stratejisi olarak ele alınmış, devlet tarafından geniş çapta kontrol ve teşvik edilen, yani "**resmileştirilen**" kooperatifler kurulmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerde kurulan devlet denetim ve vesayeti altındaki **resmileştirilen kooperatiflere yöneltilen tenkitler**; bunların ekonomik etki güçlerinin zayıf olduğu, ortakların etkisi ile katılımının yetersiz olduğu, mahalli güçleri harekete geçirmede başarılı olamadıkları, kendi kendilerine yardım projelerinin ihmale uğradığı ve neticede kooperatif ortaklarının beklentilerinin karşılanmadığı için hayal kırıklığına uğradıkları yöndedir.

Devlet tarafından kontrol ve teşvik edilen kooperatifler, ortakların ekonomik ve sosyal açıdan kendi kendilerine yardım etmelerini sağlayan organizasyonlar şeklindeki kooperatif modellerinden çoğu kez önemli farklılık arz ederler. Bundan dolayı milletlerarası arenada özellikle de ICA bünyesinde yapılan tartışmalarda; kooperatiflerle ilgili olup daha önceleri ihmal edilen kendi kendine yardım, kendinden sorumluluk, kendini yönetme, gönüllülük, demokrasi, özellikle ortakların katılımı ve özerklik ile ilgili görüşler vurgulanmıştır. Neticede 1995 yılında Manchester'da yapılan ICA Genel Kurulu'nda bu tartışmaların ışığında "**Kooperatifçilik İlkeleri**" uzun çalışmalarından sonra yeniden gözden geçirilerek kabul

edilmiştir. Bu ilkelerden yola çıkılarak **milletlerarası kooperatifçilik anlayışında** devlet tarafından kontrol ve teşvik edilen, diğer bir ifade ile resmîleştirilen kooperatiflerin **özerkleştirilmesinin** önemi giderek artmakta ve özerklik hedef edinilmektedir. Ayrıca kalkınma bütçesi kıt olduğundan, devletin kooperatifleri yoğun bir şekilde teşvik etmesi için gereken kamu kaynaklarının uzun vadeli yeterli olamayacağı da belirtilmektedir.

Kooperatif işletmeciliği modelinde, kooperatif kuruluşların gerek iç organizasyon yapısında ve gerekse dış teşebbüs politikasıyla ilgili amaç ve faaliyetlerinde, diğer özel teşebbüslerle mukayese edilebilir davranış otonomisine sahip olması şarttır. Bu yapıdaki kendi kendine yardım organizasyonları "**otonom-özerk kooperatifler**" diye adlandırılır. Ancak buradaki özerkliği mutlak bir özerklik olarak anlamamak gerekir. Hiç şüphesiz bu özerklik kural olarak devletin bir dizi hukuki düzenlemeleri ve ekonomi politik kararlarıyla sınırlıdır. Bu kararlar özerk kooperatiflerin ve diğer özel teşebbüs faaliyetlerinde politik düzen ve uygulama şartlarını oluşturur.

Kooperatif politikasıyla ilgili özel çerçeve şartları koyulmak suretiyle de özerk kooperatiflerin kalkınması dolaylı olarak devlet tarafından teşvik edilebilir. Devlet, kooperatiflerle ilgili bilgi aktarımını sağlama, eğitim, denetim ve bilgilendirme konularında yardım, vergi kolaylığı, kredi kolaylığı tanımak suretiyle teşvikler verebilir.

Devlet tarafından kontrol edilen kooperatifler hedef oluşturma ve karar verme işlemlerinde **özerk kooperatiflerin** aksine, devletin veya devletin yan organizasyonlarının direkt müdahale ve kontrolleri altındadır. Devletçe yapılan kontroller ve müdahaleler teşebbüs politikasına ait özerkliği kısıtlayabilmekte veya tamamen ortadan kaldırebilmektedir.

Kooperatiflerin özerkliği ve resmîliği, **ülkenin ekonomik sistemine** bağlıdır. Ekonomik faaliyetlerin tamamının merkezi ekonomik planlar vasıtasıyla düzenlendiği ülkelerde kooperatiflerin "**zorunlu resmîliği**" sisteme uygun olur. Buna karşılık pazar ekonomisinin hâkim olduğu ülkelerde ise **özerk kooperatifler** sisteme uygundur.

Ülkemiz pazar ekonomisi şartlarını hakim kılmak için önemli adımlar atmıştır. Kooperatiflerimizde bu şartlara ayak uydurmaları kaçınılmazdır. Onun için kooperatiflerimizin kendi yağıyla kavrulan **özerk kooperatif** olmaları yolundaki çabaları teşvik ediyoruz. Ancak aksi davranışları, samimi kooperatiflerin kabul etmesi mümkün değildir.

Kooperatifçi Selamlar

K üçüncü sektör KOOPERATİFÇİLİK

VERİMLİLİĞE AÇILAN PENCERE : TEKNOLOJİ YÖNETİMİ

Yard.Doç.Dr.Nurettin Parılı*
Araş.Gör.Metehan Tolon**

ÖZET

Dış çevre işletmelerin etkileyemedikleri ancak iç çevre faktörlerinin ayarlanması bakımından ciddi bir şekilde etkilendikleri faktörlerden oluşmaktadır. Başarılı işletmeler analiz edildiğinde bunların dış çevreleri ile iç çevrelerini etkin uyumlaştırabildikleri kolayca görülecektir. Bu anlamda teknolojik çevre de bir dış çevre faktörü olarak işletmeler açısından önem taşımaktadır. Özellikle rekabetin yoğun yaşandığı sektörlerde rekabet üstünlüğü sağlayabilmenin anahtarlarından biri teknolojik gelişmelerin yakından izlenmesi, bunların optimum noktada işletmeye adapte edilmesidir. Bu çalışmada üretim işletmelerinin kullanabilecekleri teknolojiler ve bu teknolojilerin temel özellikleri üzerinde durulmuştur.

A WINDOW TO PRODUCTIVITY : TECHNOLOGY MANAGEMENT

ABSTRACT

External environment involves factors which firms can't affect on it but seriously influence about organizing the internal environment factors. When successful firms have been analyzed it can easily have seen that they are able to harmonied their external and internal factors efficiently. From this vision the technologic enviroment is important for firms as an external enviroment factor. Especially in high competitive industries the key of the competitive advantage is to observe technologic developments closely and adapted them to the firm on an optimum point. In this article it has been dwelled upon usefull technologies for production firms and the main features of them.

*Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

**Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Arş.Gör.

I. GİRİŞ

Teknolojiyi ortaya çıkaran, onu geliştiren ve onu kullanan insandır. İnsanın kültürel ve sosyal gelişme düzeyine göre, kullanılan teknoloji de değişmektedir. Günümüzde teknolojik değişim öyle hızlanmıştır ki, her gün yeni bir teknik özelliğe sahip yeni bir teknolojik ürün insanların kullanımına sunulur hale gelmiştir. Yeni teknolojik buluşlar sayesinde, insan hayatı kolaylaşırken, toplumsal yapı da önemli ölçüde değişmektedir. 19.yüzyılın sonlarında teknolojik gelişmelerle birlikte, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilirken, 20.yüzyılın ikinci yarısında hızla gelişen ileri teknolojilerle birlikte, sanayi toplumunun yerini bilgi toplumu almaya başlamıştır.

Bütün bu gelişmeler hiç kuşku yok ki işletmeleri de bir o kadar çok etkilemektedir. Teknoloji faktörünü işletmeler açısından ele aldığımızda, bir makro çevre faktörü olarak karşımıza çıktığını görürüz.

II. İşletmenin Makro Çevresi:

Kotler ve Armstrong çevre faktörlerini aşağıdaki şekilde sıralamaktadır (1).

- Doğal Çevre
- Demografik Çevre
- Ekonomik Çevre
- Politik ve Yasal Çevre
- Sosyal ve Kültürel Çevre
- **Teknolojik Çevre**
- Rekabetçi Çevre

Konumuz itibariyle bizi ilgilendiren teknolojik çevrenin ne olduğunu anlamak onun yönetiminin önemini ve yöntemini belirlemek açısından önem kazanmaktadır.

Teknolojik Çevre : Teknoloji yeni mamullerin ve pazarların oluşmasında en önemli gücü oluştururken aynı zamanda bazı mamul ve pazarları reddetmenin de en önemli sebebidir (2). Çoğu kez gelişmişliğin bir göstergesi sayılan teknoloji özellikle son on yılda baş döndürücü bir hıza ulaşmıştır. Uygulanan bir teknolojinin kısa bir sürede eskimesi hiç de şaşılacak bir durum değildir(3). Özellikle teknolojinin yoğun kullanıldığı sektörlerde bu değişimin mutlaka dikkatle üzerinde durulması gerekir.

“Teknolojik ilerlemeler, bireylerin yaşam ve düşünce biçimini, değer yargılarını değiştirmek suretiyle bireyleri ve toplumu etkilemekle kalmamakta; devlet-endüstri ilişkilerinde ve işletmelerde yapısal değişikliklere de neden olmaktadır. Teknolojik değişim hızı inanılmaz boyutlardadır ve teknolojik gelişmelere ayak uydurmaya çalışmayan işletmelerin başarılı olma şansları son derece düşüktür” (4).

III. İleri Teknolojinin İşletmelere Yararları

İleri teknolojinin işletmelere sunduğu bazı yararları şu şekilde sıralamak mümkündür(4).

- Fireleri ve malzeme kayıplarını azaltır,
- Tesisin esnekliğini artırır,
- Üretim süresinin kısalmasını, böylelikle müşteri ihtiyaçlarının daha hızlı bir şekilde karşılanmasını sağlar,
- Ürün ve hizmetlerin kalitesini iyileştirir,
- Üretim ve satış hacminin artmasını sağlar,
- İşgücü maliyetlerinden tasarruf sağlar,
- Ürünün tasarım süresini kısaltır, böylelikle yeni ürünlerin hızlı bir şekilde piyasaya sunulmasına olanak verir,
- İleri teknolojiye dayalı sistemlerde, işgücü aktif rolden, denetleyici konuma geçer, böylelikle güvenli bir iş ortamı yaratılır. Ayrıca, ileri teknoloji, bireyleri, tekrarlamalı özellik taşıyan, monoton işlerden kurtararak zihinsel yeteneklerini kullanabilecekleri işlere yöneltir,
- İleri teknoloji, otomatik olarak yönlendirilmiş araçların kullanımıyla, tesis içindeki ve tesis ile depo arasındaki malzeme hareketlerinin hızlandırılmasını sağlar, ürün ya da parçanın tesiste geçirdiği süre kısalır, böylelikle yarı mamul stok düzeyi ve alan ihtiyacı azalır ve tesis daha yoğun kullanılabilir.

Tüm bu yararlarına karşılık, ileri teknolojinin yüksek yatırım gerektirdiği ve dolayısıyla otomasyon projelerinin yüksek üretim hacimlerinde ekonomik hale geldiği bilinmektedir. Ayrıca, otomasyonun istihdamı düşüreceği endişesi vardır.

IV. Teknoloji Yönetimi:

Bir organizasyonun stratejik ve taktik amaçlarının şekillendirilmesinde ve bunlara ulaşılmasında ihtiyaç duyulan teknolojik kapasitenin planlanması, geliştirilmesi ve uygulanmasıdır (5).

Başka bir tanımlama ile teknoloji yönetimi işletmenin tamamına yayılan ve bütünleşme gerektiren bir kaynaktır diyebiliriz. Teknoloji tüm işletme fonksiyonlarını etkileyerek "üreticiler", "müşteriler" ve "kullanıcılar" açısından önemli bir değişkendir (6)

Kavram daha geniş olarak ele alınacak olursa, teknoloji yönetimi; yöneticilik ile teknik uzmanlık arasında bağlantıyı kurmak ve teknoloji transferi, teknoloji pazarlaması, teknolojik planlama, araştırma-geliştirme, tasarım, imalat, prototip oluşturma, test etme gibi teknoloji teminine ve teknoloji geliştirmesine yönelik faaliyetlerin planlanması, örgütlenmesi, koordinasyonu ve kontrolüyle ilgili faaliyetlerin tümüdür.

A) Teknoloji Yönetiminde Yaklaşımlar :

Teknoloji yönetiminde farklı iki yaklaşım söz konusudur. Birinci yaklaşım, mikro yaklaşım olup, teknolojiyi firma bazında planlama, koordine etme ve yönlendirmeyi içerirken diğeri daha makro olup, ülke genelinde teknolojik tahmin, teknolojik planlama, bilim-teknoloji politikasının tespiti, uygulanması ve kontrolüyle ilgili faaliyetlerin tümünü inceler.

Mikro yaklaşımda, yani firma bazında ele alınan teknoloji yönetiminde esas hedef, firmanın kârını ve üretimini maksimize etmeye dönük olarak, teknik imkanlarıyla insan gücü kaynaklarını en optimum şekilde planlama, örgütleme ve koordine etmek suretiyle yönetim faaliyetlerini gerçekleştirme.

Makro yaklaşımda ise, teknoloji yönetimi ülkenin sosyo-ekonomik kalkınma hedeflerine uygun olarak, bilim-teknoloji planlaması, politika tespiti ve teknolojik yatırımlar ve teknolojik altyapıyla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi konularını ele almaktadır.

Teknoloji yönetiminin kapsamı içinde ne gibi konular yer almaktadır diye bakacak olursak(5)

- Teknolojik Tahmin,
- Teknolojik Planlama,
- Teknolojik Risk Analizleri,
- Ar-Ge Yönetimi,
- Teknolojik Yeniliklerin Yönetimi,
- Teknolojik Rekabet Stratejileri,
- Teknoloji Transferi,
- Teknoloji Seçimi,
- Teknolojinin Ticarileştirilmesi (Patent, Lisans Anlaşmaları, Copyrights, Ticari Markalar vb.)
- Mühendislerin ve Bilim Adamlarının Yönetimi,
- Teknoloji ve Organizasyonel Değişimler.

Teknoloji yönetimi 1970'lerdeki petrol krizinden sonra gelişmeye başlayan bir disiplin olması nedeniyle henüz yenidir. Kavramsal sistemi yeni gelişen dinamik bir bilim dalıdır ve teknoloji yönetimi tıp ve mühendislik bilimleri gibi disiplinler arası bir nitelik taşır.

Teknoloji yönetimi, ekonomik üretim etmenleri ve daha genelde ülkenin ekonomik yapısı içinde yer alan teknolojik alt yapı ve teknolojik yenilik, teknolojik tahmin ve planlama ve yürütmeyle ilgili incelemelerde ekonomi biliminden önemli ölçüde yararlanmaktadır. Ülkenin genel ekonomik yapısını bilmeden teknoloji seçimine ve teknolojiyle ilgili stratejilere karar vermek mümkün değildir. Üretim-istihdam ilişkileri, üretim-yatırım ilişkileri,

ithalat-ihracat dengesi gibi ekonomik konular teknoloji seçimini ve üretimini doğrudan etkilemektedir. Teknolojideki ilerlemelerin insan gücü kaynaklarının gelişmişliği ile eş anlamlı olduğu düşünüldüğünde bir ülkedeki insan gücünün eğitiminin, istihdamının ve sosyal ve kültürel yapının teknolojiyle yakından ilgili olduğu görülecektir. Ayrıca bir ülkenin sahip olduğu teknolojik gücün uluslar arası sistemde o ülkenin yerini ve izleyeceği dış politikayı doğrudan etkilediği gerçeği inkar edilemez.

V. Teknolojik Değişim ve Organizasyonların Yeniden Yapılandırılması:

Teknolojideki hızlı değişim beraberinde ekonomide, sosyal yapıda ve içinde iş gördüğümüz organizasyonlarda da birtakım önemli değişimlere yol açmıştır. Birçok işletme hızlı rekabete uyum gösterebilmek ve daha verimli çalışabilmek için, organizasyonlarını teknolojinin yardımıyla yeniden yapılandırmaktadır. Yeni organizasyonel yapılanmanın temelinde teknoloji ve bilgi yer almaktadır.

A) Değişim Mühendisliği:

Türkçe'ye "Değişim Mühendisliği" olarak geçen kavrama dair literatürde pek çok tanım yer almaktadır. Bu kavram en genel anlamıyla, eskiyi bırakıp yeniye aramanın bir metodu olarak düşünülebilir. Değişim mühendisliğinde eski sistem tamamıyla gözardı edilip yeni bir sistemin tasarımı yapılmaktadır (7). Değişim mühendisliği, değişime dair tasarımları ve bu tasarımların uygulanmasını içermektedir. Değişim mühendisliğinin başarılı olması ise tasarım aşamasının radikal olmasına bağlıdır. Tüm başarılı değişim mühendisliği projeleri radikal tasarımlarla başlamaktadır. Gerçekleştirilen tasarımlar, organizasyon içinde değişim için istek oluşturmada yardımcı olurken aynı zamanda yöneticilerin işletme süreçleri içinde yenilik modelleri keşfetmelerini de sağlar (8).

Değişim Mühendisliğinin Özellikleri

Değişim mühendisliğinin temel özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Değişik nitelikteki işler tek bir iş grubu içinde birleştirilir.
- İşi yapanlar karar verici haline gelir.
- İşlerin yapılma sırası kendi doğal sırasına göre oluşur.
- Süreçlerin, işlerin niteliğine göre değişen değişik yapılma şekilleri olabilir.
- Yapılan bir işin bir üst kademe tarafından kontrol edilmesi minimuma indirilmiştir.
- Katma değer yaratmayan, sadece birbirini başka şekilde tekrarlayan işler minimuma indirilmiştir.

Melez ve merkezkaç organizasyon yapısı ve işleyişi egemendir (9).

Değişim Mühendisliğinin Uygulanışı:

Değişim mühendisliğinin firma içinde etkili şekilde uygulanabilmesi için yöneticiler aşağıda sıralanan safhaları yerine getirmelidirler:

- Liderin ve Değişim Mühendisliği Ekibinin Belirlenmesi: Değişim mühendisliği ilk etapta bir liderin seçilmesini gerektirir. Değişim mühendisliği programı, işletmede yukarıdan aşağıya doğru yayıldığı için öncelikle tepe yönetimi tarafından kabul edilmeli ve yönetim programının uygulanmasına bizzat katılmalıdır. Ayrıca, yürütülecek faaliyetler için diğer sorumlular da belirlenir. Bu faaliyetler, tüm elemanların katılımını sağlayacak ve kimden gelirse gelsin, her yeni fikri değerlendirecek bir anlayışa sahip olmalıdır.

-Mevcut Görev ve Yapıların Belirlenmesi: Değişim mühendisliği çabaları, faaliyetler sonunda elde edilen sonuçlar ve bunları elde etmek için kullanılan kaynaklar hakkında tüm ayrıntıların tespit edilmesi ile başlar. İşletmenin ne yaptığı ve nasıl yaptığı soruları cevaplandırılmaya çalışılır. İşletmede mevcut olan tüm varsayımlar yok sayılarak, örgütün mevcut durumu veri olarak kabul edilmemelidir.

-Kurumun Değerlerinin Yeniden Şekillendirilmesi: İşletmenin faaliyet sonuçlarının kalitesi, hızı ve maliyeti ile benzer faaliyet sonuçlarının nasıl daha iyi hale getirileceği araştırılır. Katma değer yaratmayan, iş yavaşlatan ve karmaşıklaştıran işler elimine edilmelidir. Daha iyi faaliyet sonuçları elde etmek için yeni süreçler tanımlanmalı ve öncelik sıraları belirlenmelidir. Böylelikle, daha etkili çalışan bir yapıya ulaşılmış olacaktır.

-Harekete Geçme ve Değişimi Satma: Değişim mühendisliği çalışmaları işletme yapısı içinde yukarıdan aşağıya doğru yürütülmektedir. Bu yüzden, mutlaka tepe yöneticilerinin tam desteği gereklidir. Değişim mühendisliği çalışmaları kapsamında şekillendirilen yeni yapı yöneticiler tarafından örgüt elemanlarına tanıtılmalı ve çalışanlar uygulama için harekete geçirilmelidirler. Bu amaçla, orta ve alt kademe yöneticilerini ikna edecek olan teşvik ve ödül sistemleri hazırlanmalıdır.

-Direnişleri Ortadan Kaldırmak: Her değişim karşısında direnç durumlarının yaşanması kaçınılmazdır. Bu doğrultuda, direnişin sebepleri sağlıklı bir şekilde teşhis edilerek yönetilmeye çalışılmalıdır. Direnişlerin kaynağı, değişimin sonuçlarına inanmama, tanıtma yetersizliği, işini veya sahip olduğu imkanları kaybetme korkusu, dedikodular ve beceriksiz uygulama olabilir. Direncin kolaylıkla ortadan kaldırılabilmesi için yöneticiler, örgüt çalışanlarını süreç tasarımlarına dahil etmelidirler (10).

B) Toplam Kalite Yönetimi

Günümüzde globalleşme, haberleşmenin hızlanması, bilginin önem kazanması, bilgi işlem teknolojilerinin gelişmesi, tüketicilerin daha bilinçli hale gelmesi gibi bir çok unsur rekabetin artmasına ve uluslar arası boyut kazanmasına neden olmuştur. Müşteri memnuniyetinin ve kalitenin uygun bir fiyata sağlanması mümkün değilken, toplam kalite yönetiminin ortaya çıkmasıyla bu sorun çözülmüştür. Toplam kalite yönetiminde kalite yükselirken maliyetler düşmektedir.

Toplam kalite yönetimi; müşteri tatminini, yeni ürünlerin pazara girişini, kapasite kullanımını ve verimliliği, rekabet gücünü, satış hasılatını artırır. Ürünleri satılabilir kılar, dağıtım performansını yükseltir, kalite maliyetlerini düşürür ve hata oranını, yeniden işleme ve hurda oranını, müşteri şikayet ve tatminsizliklerini, kalite kontrol ve testlerin sürelerini azaltır.

Toplam Kalite Yönetiminin Temel Öğeleri

Üst Yönetimin Liderliği; üst yönetim liderliğine ilişkin ilkeleri ilk kez Deming 14 ilkesi ile ortaya koymuştur. Deming'in ilkeleri(11):

- Ürün ve hizmet geliştirme amacı devamlı kılınmalıdır.
- Yeni bir yönetim felsefesi uygulamaya koyulmalıdır.
- Kaliteyi sağlamada denetimlere güvenilmemelidir.
- Sadece parasal ödüller vermekten vazgeçilmelidir.
- Üretim ve hizmet sistemleri devamlı iyileştirilmelidir.
- Eğitim kurumlaştırılmalıdır.
- Liderlik kurumlaştırılmalıdır.
- Korku ortadan kaldırılmalıdır.
- Birimler arasındaki engeller kaldırılmalıdır.
- İşgücü sloganlarla rakamsal hedefleri vermeye zorlanmalıdır.
- İşgücü için rakamsal kotalar konulmamalıdır.
- Kişilerin kendi kendilerini eğitime çalışmaları desteklenmelidir.
- Dönüşümü gerçekleştirecek faaliyetlerde bulunulmalıdır.

Üst kademe yöneticisinin, kalite ve firmasının misyonu konusunda vizyon sahibi olması ve amaç tutarlılığı göstermesi gerekir. Kalite geliştirme ve müşteriye tatmin etme amaçlarını, eğitim ve bakım gibi işlerden kısarak elde edilecek kısa dönem kârların üzerinde tutmalıdır.

- Önlemeye Dönük Yaklaşım; toplam kalite modelinin temelinde hataları ayıklamak yerine "hataları önleme" yaklaşımı vardır. Nitekim sanayide kalite evrimi de son muayene-neden başlamış tasarımıda kalite (QFD) aşamasına kadar gelişmiştir.

Önlemeye dönük yaklaşımın genel bir ifadesi, planlamanın doğru yapılması şeklinde özetlenebilir. Her yönü ile düşünülmüş, kapsamlı ve titiz bir planlama çalışması ile sonra oluşabilecek hataların çok büyük bir bölümü ortadan kaldırılabilir. Tüm işletmeler için hata kaynaklarını öngörmek mümkün değilse de, olası sürprizlere önceden hazırlanmak, tamamen hazırlıksız yakalanmaya göre büyük avantajdır (11).

- **Firma Çalışanlarının Eğitimi**; Deming'in 14 ilkesinden ikisi çalışanların eğitimi ile ilgilidir. Ayrıca Ishikawa "kalite kontrol eğitimle başlar, eğitimle biter" demektedir. Toplam kalite yönetiminde eğitimin, üst yönetimden alt düzeye kadar firmadaki bütün bireyleri kapsamı gerekmektedir.

- **Toplam (Tam) Katılım**; hedefleri belirlemede, karar almada, problemi çözmede gönüllü olacak ilgili herkesin yer aldığı süreçtir. Toplam kalite yönetimi, herkesin aynı hedefler, özellikle kalite kültürünün yerleştirilmesi doğrultusunda, ortak değerler ve çıkarlar etrafında kenetlenmesini istemektedir. Toplam katılımında kalite çemberleri, takım çalışması en çok kullanılan ve başarı sağlayan araçlardır. Takım çalışması örgüte bir çok faydalar sağlamaktadır. Bunlar; sistemin aksaklıklarının daha iyi görülmesi, ortak kültür ve ortak hedef doğrultusunda konulara bütünsel bakabilme, sorun çözme, yetenek ve bilgisini geliştirme, örgüte bağlılık duygusu karar verme bilgi ve becerisi kazandırma, işi sevdirmeye, birimlerin uyumlu çalışması ve rekabet yerine işbirliğinin örgüte hakim olmasıdır.

- **İstatiksel Kalite Kontrol Teknikleri**; neo-klasik kalite kontrol modeli döneminde oluşmuştur. İstatistik ve ölçme metodları sayesinde insanlar, makineler ve malzemelerin değişikliklerini inceleyip hataların kaynaklarını tespit edebilmektedir.

- **Müşteri Odaklılık**; ögesi "kaliteyi müşteri tanımlar" deyiimiyle kısa bir şekilde ifade edilebilir. TKY'nin bu ögesi, belki de etkili olarak uygulanması en zor, ancak uzun dönemde firmaya en fazla yarar sağlayacak olanıdır. Nitekim, Deming'in Japonlara öğrettiği yöntemlerin başında, müşteri talep ve beklentilerini belirlemek için anketler düzenleme teknikleri yer almıştır. Müşterinin sesinin firmada duyulup dinlenmesi ve ürün ve hizmet tasarımına girdi oluşturulması için Japonlar QFD (Quality Function Deployment=kalite işlevinin konuşlandırılması) denilen sistematik bir süreç geliştirmişlerdir.

- **Sürekli Geliştirme(Kaizen)**; TKY'nin en temel faaliyetidir. Üst yönetimin liderliğinde, eğitilmiş personel takımlar halinde organize olarak ve "müşteri odaklılık" sonucu belirlenen hedefler doğrultusunda, sürekli geliştirme çalışmaları yapacaktır. Bu bakımdan diğer altı öge, sürekli geliştirme için gereklidir. Deming "üretim ve hizmet sisteminizi sürekli ve sonsuza dek geliştirin" demektedir. Kaizen anlayışına göre, tüm ürün, hizmet ve süreçler, önemli yatırımlara gerek kalmadan, her zaman iyileştirilebilir. Sürekli geliştirme uygulamasında Shewart ya da Deming çemberleri adıyla anılan Planla-Yap-Doğrula-Karar Ver (PYDK) ÇEMBERİ, genel çalışma çerçevesi olarak kullanılır. TKY'nde, kararlar kişilerin inanç, düşünce ve varsayımlarına göre değil sağlıklı verilerden elde edilen gerçeklere göre verilir.

Kaliteden söz edildiğinde, akla ilk gelen genellikle ürün kalitesi olmaktadır. Oysa bu doğru değildir. TKY'de insan kalitesi herşeyden önce gelir. TKY "insana kaliteyi işlemek" üzerine kuruludur. İnsanlara kaliteyi işlemek onların Kaizen bilincini kazanmasına yardımcı olmaktır. Çalışanlar problem çözme araçlarının kullanımı konusunda eğitilmeli ve belirledikleri problemleri bu araçları kullanarak çözmeleri sağlanmalıdır (12).

C) Öğrenen Organizasyonlar :

İçinde yaşadığımız hızlı değişim ortamında rekabette başarılı olmak isteyen işletmelerin tek çıkar yolu organizasyonel öğrenmeyi gerçekleştirebilmek ve değişimle başa çıkabilmek için gerekli kavramlarla ve becerilerle donatılmaktır.

Teknoloji yönetiminin kapsamı içinde yer alan konulardan birisi olan organizasyonel değişim ve yeteneklerdir. Günümüz iş dünyasında rekabet üstünlüğünün önemli faktörlerinden biri organizasyonel yetenekleri geliştirmek ve öğrenen bir organizasyona sahip olmaktır.

Öğrenen Organizasyon Disiplinleri:

Peter Senge'nin Beşinci Disiplin adlı çalışmasında sunduğu öğrenen organizasyon disiplinleri şunlardır (13).

Sistem Düşüncesi: Sistem düşüncesinin özünde olayları bir bütün olarak düşünme ve bütüncül bir perspektiften değerlendirmek yer alır. Anlık olaylardan ziyade olaylar arası karşılıklı ilişkileri anlamak esastır. Sistem düşüncesi bir bütünü görme disiplini. Günümüz organizasyonlarında buna daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Zira teknolojideki hızlı değişimle beraber organizasyonel yapılarda çok hızlı biçimde değişmekte ve kompleks bir yapı kazanmaktadır.

Kişisel Hakimiyet: Yüksek düzeyde bir kişisel ustalığa sahip kişiler kendileri için en derinden önem taşıyan sonuçları tutarlı olarak gerçekleştirme yeteneğine sahiptirler. Öğrenen organizasyon oluşturmanın temel disiplinlerinden biri organizasyon içindeki tüm çalışanların öğrenen yani sürekli olarak kişisel ustalığını geliştiren bireyler olmalarını sağlamaktır. Organizasyonlar onları yaşatan bireyler olmaksızın pek bir anlam ifade etmezler. Organizasyonların toplam zekası ve öğrenme kabiliyeti, onu oluşturan bireylerin toplam zekasının bir sonucudur.

Zihni Modeller: Zihni modeller, zihnimizde iyice yer etmiş, kökleşmiş varsayımlar, genellemeler, hatta resimler ve imgeler olarak dünyayı anlayışımızı ve eylemlerimizi etkilerler. Öğrenme becerileri iki gruba ayrılır : Düşünme becerileri ve sorgulama becerileri. Düşünme becerileri, kendi düşünme sürecimizi yavaşlatıp, zihni modellerimizi nasıl oluşturduğumuzun ve bunların eylemlerimizi nasıl etkilediğinin farkına varmamızı sağlar. Sorgulama becerileri de başkalarıyla yüz yüze ilişkilerde, özellikle karmaşık ve çatışmalı sorunlarla uğraşırken nasıl davrandığımızı ilgilendirir. En verimli öğrenme yöneticilerin savunma ile sorgulama becerilerini birleştirmeleriyle ortaya çıkar.

Paylaşılan Vizyon Oluşturulması: Vizyon kelimesi ileriye görme gücünü ifade etmektedir. Her organizasyonda liderler bir vizyona sahip olmak ve bu vizyonu organizasyonun bütünü içinde paylaşılan bir vizyon haline getirmek durumundadırlar.

Takım Halinde Öğrenme: Organizasyonlardaki işlerin karmaşıklık derecelerinin artması ve organizasyonlara birkaç kişinin yön vermesinin yanlışlığının anlaşılması ayrıca

takım çalışması ile problemlere daha kolay çözüm bulunacağını kabul edilmesi üzerine takım çalışması bütün organizasyonlarda yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Takım çalışması yapan organizasyonlarda takım halinde öğrenme, öğrenen bir organizasyon yaratmak için çok önemlidir.

D) Benchmarking

“Benchmarking” bir kuruluşun iyileşme amacıyla, en iyi uygulamalara sahip olmasıyla tanınmış diğer kuruluşlarla ürünlerini, hizmetlerini ve iş proseslerini değerlendirmede kullanabileceği sürekli ve sistematik bir prosestir (14).

Benchmarking İlkeleri

Benchmarking’in gerçekleşebilmesi için mutlak anlamda bulunması gereken ilkeler şöyle ifade edilebilir (14).

Karşılıklı Yarar: Katılımcılar karşılıklı olarak birbirlerinden yararlanmalıdırlar. Kazanan sadece bir taraf olmamalıdır.

Benzerlik: Uygulamanın başarısı için ele alınan işlevsel süreçler arasında benzer ve karşılaştırılabilir özellikler varolmalıdır.

Ölçüm: Benchmarking bir ölçme yöntemidir. Amaç, belirlenen alanlarda yüksek performansa nasıl ulaşıldığının öğrenilmesidir. Bu nedenle ölçümler sistematik ve uygulanabilir olmalı ve yeterli örneklemelere dayandırılmalıdır.

Doğruluk: Kullanılan verilerin nesnelliği ve güvenilirliği olmalıdır. Tahmini ve özel değerlendirmelerin kullanılmasından kaçınılmalıdır.

Benchmarking Çeşitleri

1990’lı yıllarla birlikte iş dünyasını etkisi altına almaya başlayan ve giderek yayılan Benchmarking, işletmede, çalışan işçilerden yönetim kurulu üyelerine kadar çok farklı kesimlerde uygulanmaktadır. Bu uygulamalar arasında en yaygın olanları süreç, performans ve stratejik benchmarking olarak üçe ayırabiliriz.

a) Süreç Benchmarking: Süreç ya da diğer adıyla Proses Benchmarking, işletmelerin işlemler, iş yöntemleri ve iş süreçlerini, doğrudan rakibi olan veya olmayan diğer işletmelerle kıyaslamasıdır. Kıyaslanan süreçler; sipariş alma, insan kaynakları departmanının eleman alma süreçleri, vb. olabilir. Bu tür Benchmarking de benzer işleri en etkin yapan işletmeler aranır ve onların çalışmalarından faydalanılır.

b) Performans Benchmarking: Performans Benchmarking; yöneticilerin kendi ürün veya hizmetlerini kalite, güvenilirlik, fiyat, yan hizmetler, teknik ve diğer performans özellikleri açısından kıyaslayarak, rekabet içindeki pozisyonlarını belirleme çalışmasıdır.

Doğrudan ürünlerin veya hizmetlerin karşılaştırılması, Performans Benchmarking’in temelini oluşturur. Bu yöntem; bilgisayar ve finans sektöründe yaygın olarak kullanılmaktadır.

c) **Stratejik Benchmarking:** Stratejik Benchmarking; kıyaslamaların, stratejik kararların alınmasına yönelik olarak yapılmasıdır.

Stratejik Benchmarking; örgütsel yapıları, yönetim uygulanmalarını ve başarılı stratejilerini temel unsur olarak belirlemek amacıyla kullanılır. Bu yönetimin özü, işletmenin planlama süreçlerini birleştirmektir. Üst yönetim tarafından amaçların gerçekleştirilmesini desteklerken, orta yönetime de, uygun hedeflerin seçiminde rehberlik eder.

Japon işletmeleri Stratejik Benchmarking'i uygulayanların başında gelmektedir. Japonlar kendi konularıyla ilgili olmasa da Amerika'lı işletmeleri ziyaret etmeleri ve onlarla Benchmarking yapmaları ile hem üne hem de başarıya kavuşmuşlardır. Stratejik Benchmarking'in finansal sonuçlara etkisi kısa sürede hissedilmese bile uzun vadede büyük kazanç sağlamaktadır.

VI. Üretim Sistemlerinde Kullanılan Teknolojiler

Üretim yönetimi alanında meydana gelen başlıca gelişmeler teknolojinin de özellikle içinde barındığı sistemler şunlardır :

- Bilgisayar Destekli Üretim Sistemleri
- Esnek İmalat Sistemleri (FMS)
- Malzeme İhtiyaç Planlaması (MRP)
- İmalat Kaynakları Planlaması (MRPII)
- Tam Zamanında Üretim (JIT)

A) Bilgisayar Destekli Üretim Sistemleri:

Çağımızın teknoloji çağı olduğu; "Teknoloji" ve "Bilgisayar" terimlerinin birbirini tamamlayan hatta birbiri ile eşanlamlı sayılabilecek iki kavram haline geldiği kaçınılmaz bir gerçektir. Çünkü, günümüzde bilgisayar desteği almadan teknolojik ürünlerini kullanmak mümkün değildir.

Üretim teknolojisindeki hızlı değişim ve gelişmelere bağlı olarak üretim yönetimi alanında da bilgisayarlara bağlı olarak önemli değişiklikler olmuştur.

Bilgisayar Destekli Üretim (CAM), Bilgisayar Destekli Tasarım (CAD) ve Bilgisayarla Bütünleştirilmiş İmalat Sistemleri (CIMS) olarak üç başlık altında toplanan bilgisayar destekli üretim sistemleri, bilgisayarın hız ve güvenilirliğinden faydalanarak, çok çeşitli mamulün korkunç bir üretim hızı ile yüksek kalitede, düşük maliyetle üretilmesine olanak sağlamaktadır.

- **Bilgisayar Destekli Tasarım (CAD):** Bilgisayar destekli tasarım ile karmaşık üç boyutlu şekiller bilgisayarda tasarlanarak oluşturulmakta ve iki boyutlu bir ekranda herhangi bir bakış açısından ve istenilen ölçeklerde gösterilebilmektedir. Bilgisayar destekli tasarım/bilgisayar destekli üretim sistemleriyle alternatif tasarımların geliştirilmesi

mümkün olacak, talepteki değişiklikler karşısında yeni ürünler hızlı bir şekilde tasarlanabilecek, daha kesin spesifikasyonlar oluşturulabilecek ve tahmini maliyetler kolaylıkla çıkarılabilecektir(4).

- **Bilgisayar Destekli Üretim (CAM):** Bazıları için bilgisayar destekli imalat, bilgisayar sayısal denetimli ve direkt sayısal denetimli tezgahlar için talimatlar oluşturmada bilgisayar kullanımıyla sınırlı bir teknolojidir. Başka bir tanımlamayla ise bilgisayar destekli imalat, bilgisayar destekli tasarım teknolojisi ile oluşturulan tasarımları imalat talimatlarına dönüştüren bir sistemdir(4).

- **Bilgisayarla Bütünleştirilmiş İmalat Sistemleri (CIMS):** Bilgisayarla bütünleşik imalat sistemleri, otomasyon adalarını ortak bir veri tabanıyla bütünleştiren ve fonksiyonlar arasında iletişim kurmak için yazılı belge ve dokümanlara gerek bırakmayan bir sistem olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle, bilgisayarla bütünleşik imalat kavramı, işletmenin üretim fonksiyonuyla ilgili tüm işlemlerin ve üretimi destekleyen tüm fonksiyonların bir bilgisayar sistemi içinde bütünleştirilmesini ifade eder. Bütçeleme, bilgisayar destekli üretim, bilgisayar destekli tasarım, proses kontrol, imalat kaynakları planlaması, grup teknolojisi sistemleri, finansal raporlama sistemleri, pazarlama, sipariş kabul, bakım sistemleri arasında bağlantı kurulmakta ve bunlar bütünleştirilmektedir.

B) Esnek İmalat Sistemleri (FMS):

Teknolojideki hızlı değişme ve gelişmeler üretim metot ve sistemlerini de hızla değiştirmektedir. Bu değişime ve gelişime bağlı olarak üretimde yeni teknolojiler ve üretim sistemleri kullanılmaktadır. İşletmelerin gelişen ve değişen talebe cevap vermeleri yeni üretim teknolojilerini benimsemeleri ile mümkündür. Bu sebeple bilgisayarla bütünleştirilmiş imalat sistemlerinin bir uzantısı olarak gelişen Esnek İmalat Sistemleri kullanılmaktadır.

Esnek imalat sistemleri yoğun otomasyon ve teknoloji ağırlıklı üretimin yapıldığı, üretim faktörlerinin hızla üretime yönlendirilebildiği ve zamanında tüketicilere ulaştırılarak nakde çevrildiği, insanların bu ortama uyum gösterdiği ve değişikliklere hızlı cevap verebildiği üretim süreci olarak tanımlanabilir.

Esnek imalat sistemleri, üretim hücreleri içinde, otomatik depolama-çekme ve otomatik malzeme taşıma-yerleştirme araçlarını, robotları, bilgisayar ve direkt sayısal denetimli tezgahları, bilgisayar destekli tasarım ve üretim teknolojilerini bütünleştirirler. Sistemde yer alan tezgahlar arasındaki bağlantı, robotlar ve otomatik malzeme taşıma sistemi tarafından kurulur (4).

C) Malzeme İhtiyaç Planlaması (MRP):

Malzeme ihtiyaç planlaması işletmelerde üretim için neyin, ne zaman, ne miktarda gerekli olduğunu belirleyen, yani işletmede satın alma veya üretim sipariş programları hazırlanmasını sağlayan bir sistemdir. İtme mekanizmasına göre çalışan bu sistem çerçevesinde parçalar, partiler halinde üretilerek programa göre bir sonraki işleme aktarılır.

Malzeme ihtiyaç planlaması, bağımlı talebe sahip hammadde, parça ve altmontaj gruplarına oluşan ihtiyacı, miktar ve zaman olarak belirlemek amacıyla tasarlanmış, bilgisayara dayalı bir bilgi sistemi şeklinde tanımlamak mümkündür.

D) İmalat Kaynakları Planlaması (MRP II):

Bilgisayarların gücünün ve uygulama alanlarının artmasıyla birlikte, malzeme ihtiyaç planlaması sisteminin bir üretim-stok planlama ve denetim aracı olmanın ötesine geçtiği, işletmenin bütününde planlama ve denetim faaliyetlerini destekleyecek şekilde kullanılmaya başlandığı görülmektedir. İmalat kaynakları planlaması olarak tanınan bu sistem, ilk kez IBM tarafından 1968'de devreye sokulmuştur. Ancak, 1980 yılı başlarında üretim işletmelerinde kullanılmaya ve kabul görmeye başlamıştır. Belli bir ana üretim programını gerçekleştirmek üzere malzeme ihtiyaçlarının yanı sıra, üretimde kullanılan diğer kaynak ihtiyaçlarının da belirlenmesi amaçlanmıştır. İmalat kaynakları planlaması, bir imalat firmasının tüm kaynaklarının etkin olarak planlanması yöntemidir. Bir firmayı, her faaliyetin etkisini test etmek için simüle edebilen standart mantıklı formel bir sistemdir ve bir firma işletim sistemi, bazen de işletmenin bilgisayar modeli olarak adlandırılmaktadır(15).

E) Tam Zamanında Üretim (JIT) :

Tam zamanında üretim sistemi, endüstri mühendisliğinin kurucusu olarak kabul edilen Taylor'dan bu yana keşfedilmiş olan ve hareket-zaman etüdleri, hareketli montaj hatları gibi buluşların yanında yer alan, en önemli olaylardan biri olarak, yönetim literatüründeki yerini almış bulunmaktadır. Tam zamanında üretimin en genel tanımı; "Üretim için gerekli olan malzemenin gerektiği anda ihtiyaç noktasında bulunmasını temin eden ve sıfır envanteri hedef alan bir malzeme yönetim sistemi" olarak verilebilir.

Bu sistem Japon endüstrisinin, 1960'lı yıllarda başlattığı Kalite Geliştirme çalışmalarıyla birlikte, ülkenin küçük coğrafi yapısı ve kıt kaynaklarının yarattığı zorlayıcı çevre koşullarıyla ortaya çıkmış, verimlilik artırıcı, maliyet düşürücü sonuçlarıyla tüm dikkatleri üzerine çekmiş ve giderek yaygınlaşmıştır.

Tam zamanında üretim felsefesini diğer klasik sistemlerden ayıran en önemli fark; bu felsefenin üretim ortamındaki problemleri kapatmak ve olumsuz etkilerini azaltmaya çalışmak yerine, problemlerin temeline inerek çözümlmek için sürekli çaba harcamayı özendiriyor olmasıdır. Üretim aşaması içerisinde bu denetimi yapabilmek için de yüksek derecede otomasyondan yararlanmaktadır.

TZÜ sisteminin uygulanabilmesi için bir takım koşulların sağlanması gerekmektedir. Bu koşullar, tekrarlamalı üretim, standart ürün üretimi, en azından bir aylık süre için sabit bir talep hızı ve dengeli iş yükleri, esnek makineler ve çok fonksiyonlu iş gücü, kalitenin kaynağında denetlenmesi, kanban türü bir üretim denetim sistemi, sisteme sık aralıklarla ve kalite spesifikasyonlarına uygun mal gönderecek satıcıların bulunması, makine hazırlık sürelerinin minimizasyonu ile çok küçük, mümkün olduğunda tek birimlik partiler halinde üretim ve grup teknolojisidir(4,16) TZÜ sisteminde, hedef pazar ve müşteriye sunulan alternatifler daraltılmıştır.

VII. Sonuç

Üretim/işlemler fonksiyonunun bugünkü durumu, büyük ölçüde bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerle şekillenmiştir. Teknolojinin örgüt yapısını belirlediği bir gerçektir. Bilgisayar destekli tasarım, imalat, bilgisayarla bütünleşik imalat, esnek imalat sistemleri, malzeme ihtiyaç planlaması, imalat kaynakları planlaması gibi tekniklerin ortaya çıkması, bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler sayesinde gerçekleşmiştir. İlerideki gelişmelerde de bilgisayarın rol oynayacağı açıktır.

Savaş sonrası dönemden başlayan ve özellikle 1970'li yılların sonlarından itibaren meydana gelen teknolojik gelişmeler, işletmelere, kalite, maliyet, esneklik ve hız boyutlarında rekabet olanağı yaratmıştır. 21.yüzyıla girerken bu boyutların müşteriler açısından öneminin azalmayacağı, aksine artacağı bir gerçektir. Dolayısıyla gelecekte, otomasyona dayalı makine ve araç türlerinin daha da gelişeceği düşünülmektedir. Ayrıca, fabrika otomasyonu ile bilgi teknolojisini birleştiren bilgisayarla bütünleşik imalat, esnek imalat sistemleri gibi henüz tam olarak olgunlaşmamış teknolojilerin olgunlaşarak kullanımlarının artması beklenmektedir.

Bütün bu beklentiler daha kaliteli ürünlerin, daha düşük maliyetin, esneklik ve hız artışının habercisi iken işletmeler açısından önemli olan teknoloji kararını verebilmektir. Yeni bir teknolojiye geçiş döneminde bazı sorulara verilmesi gereken cevaplar vardır (17).

- Yeni teknolojinin maliyeti nedir?: Yeni teknolojilerle ilgili maliyetler; teknolojinin satın alınması, kurulması, bakımıyla ilgili maliyetlerin yanı sıra, malzeme taşıma, işlem maliyetlerini ve genel giderleri kapsar ve incelenmesi gerekir.

- Yeni teknolojinin işletmeye sağlayacağı yararlar nelerdir?: Yeni teknoloji, kapasite artışı, ürünün kalite ve güvenilirliğinin artması, ürün özelliklerinin iyileşmesi, firelerin azalması, yeniden işleme maliyetlerinin düşmesi, esneklik, üretim süresinin kısalması, enerji tasarrufu gibi yararlar sağlayabilir. İleri teknolojiye dayalı araç gerecin yeteneklerinin ve uygulama alanlarının sınırlarının belirlenmesi oldukça güçtür(4). Bu durum, ileri teknolojiye geçişte sağlanacak tüm yararların gözönüne alınmasını güçleştirmektedir.

- Yeni teknoloji ne gerektiriyor?, Yeni teknoloji uygulanmasıyla ne tür işgücü yetenekleri gerekecektir?, Kalite denetim sistemleri, üretim programlaması ve denetimi, stok düzeyleri, malzeme ihtiyaçları, alan ihtiyacı, yerleşim biçimi, yeni teknolojiden nasıl etkilenecektir? :

- Yeni teknolojiyle ilgili ne tür belirsizlikler söz konusudur?

İşletmeler bu soruların cevaplarını vermeli ve bunun sonucunda kendileri için en etkin olacak teknoloji kararını vermelidirler. Aksi takdirde tanımlama aşamasında çok faydalı görülen birçok teknolojik yenilik işletmelerin çöküşüne de zemin hazırlayabilmektedir.

Kaynakça

1. KOTLER, Philip ve Gary ARMSTRONG (1989), Principles of Marketing, Prentice Hall, New Jersey
2. WALKER, Orville C., BOYD, Harper W., LARRÉCHÉ, Jean – Claude (1992), Marketing Strategy Planning and Implementation, Irwin, America
3. İSLAMOĞLU, Ahmet Hamdi (2000), Pazarlama Yönetimi (Stratejik ve Global Yaklaşım), Beta Yayınları, 2. Basım, İstanbul
4. ÜRETEN, Sevinç (1999), Üretim/İşlemler Yönetimi : Stratejik Kararlar ve Karar Modelleri, Başar Ofset, Ankara
5. SARIHAN, Halime İnceler (1998), Rekabette Başarının Yolu: Teknoloji Yönetimi, Desnet Yayınları, İstanbul
6. Chanaron, J.J. & Jolly, D. (1999), Technological Management: Expanding the Perspective of MOT, 8th International Conference on The Management of Technology, MOT 99, IAMOT, Cairo, Egypt, 15-17 March.
7. YALINKILIÇ, Cem (2000), “Değişim Mühendisliği Nedir?”, www.5mwold.com/mkarsiv/mk18.htm.
8. KIELY, Tom (1995), “Reengineering”, Harvard Business Review, Vol 73, Issue 6, Nov/Des, s.16.
8. FETTAHLIOĞLU, Ömer, Okan ve H.,Seçil, Tanrıverdi.(2000),“Değişim Mühendisliği”. Standard. Yıl 39, Sayı, 461, Mayıs, s. 63-71.
10. DİNÇER, Ömer, FİDAN, Yahya (1996),İşletme Yönetimi, Beta Basım Yayım, İstanbul
11. KAVRAKOĞLU, İbrahim (1996), Toplam Kalite Yönetimi, Kal-Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul
12. IMAI, Masaaki (1999), Kaizen Japonya'nın Rekabetteki Başarısının Anahtarı, KalDer Yayınları, 4. Basım, İstanbul
13. SENGE, Peter M. (1993), Beşinci Disiplin (Fifth Dicipline), 2. Baskı, YKB Yayınları, İstanbul
14. UZUN, Özlem (1997), “İşletmelerde Benchmarking'in Önemi ve Benchmarking UygulamasıYapan İşletmelerden Örnekler”, Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi, sayı 1-2, s.311-328
15. DURMUŞOĞLU, Semra, Halefşan Sümen ve Zeki Yenenin (1994) “ Türkiye’de MRP ve MRPII Uygulamalarının Şimdiki Durumu “, İSO Dergisi, sayı 5, s. 25-37
16. Benton, W., Shin Hojung, (1998), Manufacturing Planning and Control: The Evolution Of MRP and JIT Integration, European Journal Of Operational Research, 110: 411-440
17. SCHMENNER, R. W. (1990), Production/Operations Management, 5th Edition, Mac-Millan, New York

BORÇ YÖNETİM TEKNIĞI OLARAK SWAP VE HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI'NIN SWAP İŞLEMİ

Yrd.Doç.Dr.Nevin YÖRÜK*
Yrd.Doç.Dr. Ünsal BAN**

ÖZET

Dünya finansal piyasalarında son yıllarda çok değişiklikler olmuştur. Özellikle döviz ve faiz oranlarının kabul edilemez seviyelere ulaşmasından dolayı muhtemel riski yönetebilme ihtiyacına cevap verebilmek için kısmen yeni ürünler geliştirilmiştir. Genelde swap olarak bilinen faiz ve döviz takaslarının yeniden doğuşu, bu meydan okumalara bir cevap niteliğindedir. Swaplar, çıkarılabilir oran borçlanma kapasitesini kullanarak, sabit oran borçlanmayı eşzamanlı olarak yapabilmek için daha az kredi imkanı verir ve bütün şirketlere, finansal kurumlara ve devlete yeniden finanslama yapmadan, borç profillerini yeniden yapılandırmayı mümkün kılar. Dalgalanan değişim oran problemleri, kusurlu sermaye piyasaları, kısıtlı değişim kontrol düzenlemeleri ve değişik vergi uygulamaları ve muhasebe standartları, swap tekniklerinin uygulanması doğrultusunda çözülebilir. Ayrıca swap artı olarak, çeşitli pazarlar arasında varolan değişiklikleri ve aykırılıkları işletme veya arbitraj fırsatı sağlar. Bu çalışmada ilk olarak, swap ürünü ve swap finanslama teknikleri verilmiştir. Daha sonra Hazine Müsteşarlığı'nın 2001-2002 yıllarında vadesi dolan 9.4 milyar dolar (10.8 katrilyon TL) teklif ve 6.5 milyar dolar dövize endeksli devlet iç borçlanma senetlerinin, borç swap işlemi incelenmiştir.

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

** Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler: Swap, Sermaye Piyasası, Risk

ABSTRACT

SWAP AS A DEPT MANAGEMENT TECNIQUE AND THE SWAP OPERATI- ON OF TREASURY

Many changes in the world's capital markets have taken place in the twenty-five years. New products developed partly in response to the needs to manage contingent risk, which due to currency and interest rate fluctuations, reached unacceptable levels. The advent of interest and currency exchanges, which are more commonly known as 'swaps', was a response to these challenges. Swaps enable the lesser credit to simultane a fixed rate borrowing using its floating rate borrowing capability and they enable all corporations, financial institutions and governments to restructure their debt profile without refinancing. The instruments permit coverage of foreign exchange risk and access to a number of different capital markets, both of which may have previously been unavailable or available only at an unattractive cost. Problems of fluctuating exchange rates, imperfect capital markets, restrictive exchange control regulations and differing tax regulations and accounting standards can be solved through the applications of swap techniques. Swap financing additionally provides the opportunity to exploit or arbitrage the anomalies and differences which exist between various markets. In this study, firstly swap product and swap financing techniques are given. Then it is examined. The debt swap operation of the treasury that 9.4 billion dollars (10.8 quadrillion TL) offer and 6.5 billion dollars sale.

Anahtar Kelimeler: Swap, Capital Market, Risk

1.GİRİŞ

Son yıllarda uluslar arası finansal pazarlarda en etkileyici gelişmelerden biri, belki de başlıcası swap işlemlerinin yaygınlaşması, swap pazarlarının genişlemesi olmuştur. Swap işlemlerinin tarihi eski olmasına karşın, bu tekniğin yaygın kullanımı sabit kur sistemini getiren Bretton Woods Anlaşması'nın 1970'li yılların başına çöküşünden sonra başlamıştır.

Swap bir türev üründür. Türev ürünler, "temel ürünlerin alınması veya satılmasından daha fazla esneklik sağlamak üzere düzenlenen, tanınmış enstrümanların versiyonları" olarak tanımlanabilir(1).

Swap en genel anlamda, iki tarafın ödemelerini önceden belirtilen esaslar veya kurallar çerçevesinde karşılıklı olarak değiştirmeleridir (2).

Swap, borç maliyetini düşürmek, yeni finansal pazarlara girebilmek, kur ve faiz oynamalarının getirdiği risklere karşı korunmak, borç portföyüne esneklik kazandırabilmek veya esnekliği azaltabilmek için geliştirilen, borç yönetim tekniklerinden biridir (3).

2. SWAP TEKNİĞİ

Sözcük anlamı "değiş-tokuş" olan swap, finansal varlıkların eş zamanlı olarak spot veya forward piyasalarda işlem görmesidir(4). En basit şekliyle swap anlaşmaları, iki taraf

arasında belirli bir nakit akımının belirli bir süre ile değiştirilmesini konu alan tezgah üstü (over-the counter) anlaşmalardır(5).

Swap anlaşmasında temel ilke, farklı tarafların farklı finansal piyasalarda değişik kredi değerliliğine sahip olmaları nedeniyle değişik kredi şartlarıyla karşılaşmalarının sonucu olarak bu değişikliklerden swap işlemine taraf olanların yararına olacak şekilde borçlanılan nakit akımlarının değiştirilmesidir(6).

Swap işlemleri, fon maliyetini ve kur riskini azaltma, vergi avantajı sağlama, yerel piyasalardaki kredi yetersizliği sorununa çözüm getirme, fon akışlarında dengesizliği giderme, atıl fonları değerlendirme, uluslar arası finansal pazarlarda arbitrajdan yararlanma gibi nedenlerle firmalar, kamu ve devletler tarafından yeğlenmektedir (7).

Swap işlemlerinin yaygınlaşmasında pratik olarak önemli olan etmenler ise; muhasebe uygulamaları, vergileme, belgeleme ve yasal sorunlar, kambiyo düzenlemeleri ve kontroller olmuştur.

Swap işlemlerinin genelde bilanço altında gösterilmesi, asli hesaplar içerisinde yer almaması, borcun alacakla elimine edilmesi, firmanın finansman yapısına ilişkin oranları Borç/Özsermaye oranını etkilememektedir. Ayrıca bazı ülkelerde swap vergilendirme açısından avantaj sağladığı gibi, alternatif araçlara kıyasla daha basit bir sözleşme, belgeleme gerektirmekte, kambiyo düzenleme ve denetiminden kurtulma olanağı vermektedir.

Swap işlemi kullanmanın temelde beş ana nedeni vardır (8) :

- i) Daha düşük maliyetle istenilen fon girişini sağlamak,
- ii) Yüksek getirili varlıklar elde etmek,
- iii) Risk Yönetimi: Bilinen veya planlanan nakit akımlarına karşı önlem almak, riskten kaçınmak, faiz kur değişimlerine karşı korunmak (hedge).
- iv) Gelecekteki faiz kur değişimlerinden yararlanmak, spekülasyon yapmak,
- v) Diğer mali piyasalar arasındaki arbitraj olanaklarından yararlanmak.

3. SWAP TÜRLERİ

Gelecekteki ödemelerin önceden belirlenmiş koşullar, kurallar çerçevesinde taraflar arasındaki değişiminin, tarafların niteliğine, ödemelerin türüne ve koşullara göre çeşitli swap türleri geliştirilmesi mümkün olmuştur. Borç yönetiminde ve borçlanma stratejisinde kullanılan swap türleri üç ana başlık altında toplanabilir.

1. Faiz ya da Kupon Swap'ları (Interest Rate or Coupon Swaps)
2. Para Swap'ları (Currency Swaps)
3. Diğer Swap Türleri

3.1 Faiz Swapı

Faiz swapının temelini, kredi değeri farklı iki kurumun, aynı tutarda fakat faiz koşulları değişik borçlarının gerektirdiği faiz ödemelerini belli bir süre için değiştirmeleri oluşturmaktadır. Faiz swapları taraflara, tarafların kredi değerliliğindeki farklılıklara ve yapısal koşullara bağlı olarak önemli ölçüde maliyet tasarrufu sağlamakta ve kredi maliyeti düşmektedir (9).

Faiz swap işlemleri temelde dört nedene bağlı olarak yapılmaktadır (10):

- i) Uluslar arası piyasalarda sabit faizle borçlanma imkanlarının daha dar olması,
- ii) Yüksek kredi değerliliğine sahip tarafların portföylerine esneklik kazandırabilmek amacıyla, belirli koşullarda değişken faizi tercih etmeleri,
- iii) Belirli bir piyasadan çok büyük tutarlarda ve uzun süreli borçlanma olanaklarının bulunmaması,
- iv) Diğer ülkelerin piyasalarının sağlayabileceği yüksek getiri olanaklarından faydalanmak.

Faiz swapının değişik türleri vardır. Bunlar;

- Sabit oranlı faizden, dalgalı oranlı faize swaplar
- Değişken faizden değişken faize swaplar
- Kuponsuz borçlanma (vade ödemeli) swaplar

3.2. Para Swapları (Currency Swaps)

Para swapı farklı dövizlerden oluşan yükümlülüklerin değiştirilmesidir. Faiz swapından farklı olarak, para swapı başlangıçta ana paraların değişimini içerir. Vadede, bu ana paralar daha önce belirlenmiş oran veya kur üzerinden tekrar değiştirilerek eski sahiplerine döner. Borç, faiz oranındaki değişiklik esas alınarak bir para biriminden diğer bir para birimine dönüştürülebilir.

Para swaplarının yapılmasında başlıca iki etmen vardır:

- i) İstenen para cinsinin bulunamaması ve başka bir para cinsinden kredi bulunup, bunun istenen para cinsine dönüştürülmesi,
- ii) Daha düşük bir faiz sağlamak, kaynak maliyetini düşürmek. Para swapının türleri ise;
  - Sabitten- sabit faize para swapları (Cross currency fixed-to-fixed rate swap),
  - Sabitten- değişken faize para swapları (Cross currency fixed-to-floating rate swap),

- Değişkenden- değişken faize para swapları (Cross currency floating -to- floating rate swap),

3.3.Diğer Swap Türleri

Dünya finans pazarlarında faiz ve para swaplarındaki, ödemelerin önceden belirlenmiş koşullar, kurallar çerçevesinde taraflar arasındaki değişiminin, tarafların niteliğine, ödemelerin türüne ve koşullara göre uyarlanması ile diğer swap türlerinin geliştirilmesi mümkün olmuştur. Bunlar;

- Kokteyl Swap (Coctail Swaps)
- Varlık (aktif) Swapı (Assets Swaps)
- Para Opsiyon Swapları (Currency Option Swaps)
- Halka-Birleşik Swaplar (Circus Swaps)
- Birleşik Dönüşümlü (Halka) Swaplar (Synthet Circus Swaplar)
- İkili Para Swapları (Dual Currency Swaps)
- Para Düzeltme Swapları (Currency Unwind Swaps)
- Mal Swapları (Commodity Swaps)
- İtfa Edilen Swaplar
- Vadeli Swap (Forward Swaps)
- Swap Anlaşmalarının Opsiyon Anlaşmaları ile Birleştirilmesi (Swaption)
- Alınabilir-Satılabilir Swaplar (Calleble-Putable Swaps)
- Süresi Uzatılabilir Temdit Edilebilir Swaplar (Extendable Swaps)
- Faiz Oranının Sonradan Belirlenmesine Olanak veren Swaplar (Delayed Rate Setting Swaps)

4- TÜRKİYE'DE HAZİNE'NİN BORÇ SWAPI

Devlet borçları yönetimi, ülkenin mali sistemini, fiyatlar genel seviyesini ve ulusal refahı yakından etkilemesi nedeniyle hayati önem taşımaktadır. Kamu borçlarının yönetimi Hazine (Treasury) tarafından yürütülmektedir. Türkiye'nin borç yönetimi çerçevesinde gerçekleştirdiği ve takas olarak isimlendirilen swap işleminin ayrıntılarına geçmeden önce hazinenin içinde bulunduğu durumu kısaca incelemek gerekir.

2001 yılı itibariyle Türkiye'nin iç borç stoku 115 katrilyon TL.'ye ulaşmıştır. 2001 yılında kesinleşen iç borç ödemeleri 65.3 katrilyon TL.'dir. 2001 yılı itibariyle faiz hariç, anapara borç stokunun 50-55 katrilyonluk liralık kısmı nakit, 50-60 katrilyon lirası nakit dışı olmak üzere toplam 110-115 katrilyon lira olması beklenmektedir.

Türkiye'nin dış borç stoku da hızla büyümektedir. Sayısal verilere göre, 2000 yılında dış borç stoku 114.3 milyar dolara ulaşmıştır. Dış borcun 28.9 milyar doları kısa vadeli, 85.4 milyar doları orta-uzun vadeli borçlardan oluşmaktadır. 2001 yılında ödenmesi gereken orta-uzun vadeli borç tutarı kamu sektörü için 12.8 milyar dolar, T.C. Merkez Bankası için 1.4 milyar dolar, özel sektör için 15.9 milyar dolar olmak üzere toplam 30.2 milyar dolar olmaktadır. 2001 yılında Türkiye'ye uluslar arası kuruluşlar tarafından 18.5 milyar dolar dış kredi güvencesi, 3.6 milyar dolar proje ve mali uyum kredisi olarak Dünya Bankası tarafından sağlanacaktır.

4.1 Swap İşlemine Konu Olan Devlet İç Borçlanma Senetleri

Türkiye, iç borç servisini rahatlatmak, iç borçlanmanın vadesini uygun maliyetlerle uzatmak ve bankacılık isteminin döviz riskinin azaltılmasına yardımcı olmak amacıyla, vadesi 2001 ve 2002 yıllarında dolan Devlet İç Borçlanma Senetlerinin (DİBS), dövize endeksli ve TL değişken faizli yeni senetlerle değiştirilmesine yönelik swap işlemi düzenlemiştir. Bu senetler aşağıdaki gibi tasnif edilebilir.

a) Bankaların portföyünde bulunan senetler: Swap işlemine konu olan Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) 23 adet olup, Hazine iç borç stokunda bulunan ve ihale yöntemi ile ihraç edilmiş senetlerden oluşmaktadır. Söz konusu Senetler; vadesi 2001 ve 2002 yılı içerisine gelen DİBS'ler olmak üzere 2 gruba ayrılmışlardır. Her iki grupta da iskontolu, sabit ve değişken faizli kuponlu senetler bulunmaktadır. Oluşturulan iki ayrı grup için, iki swap işlemi düzenlenmiştir. Kuponlu senetler, anapara ve bütün kuponlarıyla birlikte swap işlemine kabul edilmiştir.

Her iki swap işleminde, 100,000 TL nominal değerli 3 ve 5 yıl vadeli senetler için oluşan ihraç fiyatları aşağıdaki gibidir (11):

İhale Grubu			TAP Grubu		
	3 Yıl Vadeli Döv. End. Senedin İhraç Fiyatı	5 Yıl Vadeli Döv. End. Senedin İhraç Fiyatı		3 Yıl Vadeli Döv. End. Senedin İhraç Fiyatı	5 Yıl Vadeli Döv. End. Senedin İhraç Fiyatı
GRUP I	83,628	76,360	GRUP I	84,698	77,821
GRUP II	84,563	77,636	GRUP II	85,651	79,133

Swap işlemi sonuçlarına göre (sonradan yapılan TAP satışları da dahil olmak üzere), toplam 9,8 katrilyon TL nominal (açıklanan geri alım fiyatları ile 9,3 katrilyon TL net) değerli senetin, 3 yıl ve 5 yıl vadeli dövize endeksli, 1 yıl ve 2 yıl vadeli TL cinsi tahvillerle değiştirilmiştir.

Swap işleminde ve TAP satışlarında hazine tarafından geri alınan miktar: I. ve II. Grup Senetlerde Swap işlemi ile 8.994.873, TAP satışları ile 828.517 olmak üzere toplam 9.773.390. Milyar TL.dir.

b. Hazinesinin Swap İşlemine Konu Olan Senetleri: I. ve II. Grupta yer alan senetlerin takası karşılığında, yatırımcılara 4 farklı DİBS ihraç edilmiştir;

- 3 yıl vadeli, 6 ayda bir kupon ödemeli, LIBOR+2,85 (Yıllık), ABD Dolarına endeksli Devlet Tahvili :

- 5 yıl vadeli, 6 ayda bir kupon ödemeli, LIBOR+2,85 (Yıllık), ABD Dolarına endeksli Devlet Tahvili

- 1 yıl vadeli, ilk kuponu 184 gün ve % 27.8 dönem faizli,kalan iki kuponu 91 gün vadeli ve değişken faizli TL. cinsinden Devlet Tahvili olmak üzere (I.Grup)

- 2 yıl vadeli, ilk kuponu 184 gün ve % 27.8 dönem faizli, kalan 6 kuponu 91 gün vadeli ve değişken faizli TL. cinsinden Devlet Tahvili olmak üzere (II.Grup)

Değiştirilecek nominal miktara karşılık gelen net tutarın 1/3ü oranında 3 yıl vadeli, 1/3'ü oranında 5 yıl vadeli dövize endeksli Devlet Tahvilleri ile 1/3'ü oranında TL. tahvili ihraç edilmiştir. Kupon ve anapara geri ödemelerine baz teşkil edecek dolar kuru 1,160,000 TL'dir.

3 ve 5 yıl vadeli dövize endeksli Devlet Tahvilleri LIBOR+2,85 (yıllık) 182-günlük kupon ödemelidir. Kupon ödemeleri, 6 Aylık LIBOR oranına 2,85 puan eklenerek bulunacak yıllık faiz oranından hesaplanacaktır. İlk kupon oranı 184 gün üzerinden ödenecek olup ilk kupon faiz oranı % 3,46 (LIBOR %3.91+%2,85)'dir. Bir yıl 360 gün olarak alınmıştır.

1 yıl vadeli TL ve 2 yıl vadeli TL cinsinden Devlet Tahvillerinin ilk kupon ödemesi, 184 gün vadeli ve %27,8 dönem faizlidir. Sonraki kupon ödemeleri ise 91 gün vadeli olup ödeme miktarları kupon vade başlangıç tarihinden önce yapılacak 3 aylık Hazine Bonusu ihalesinde gerçekleşen dönem faiz oranına, %1,25'lik (%5 yıllık basit) ek getiri ilave edilerek bulunacak faiz oranı üzerinden hesaplanacaktır.

Swap işlemiyle ihraç edilen tahvillerin tutarları:

Toplam net 8,485 trilyon TL. tutarında swap yapılmıştır. TAP satışları için kabul edilen teklif miktarı net 850 trilyon TL. olmuştur. Böylece, net bazda yaklaşık 6.2 katrilyon TL tutarında dövize endeksli ve 3.1 katrilyon TL. tutarında TL. cinsinden değişken faizli tahvil ihraç edilmiş olmaktadır.

Tablo 1: Hazine'nin Swap İşlem Tutarları

Tahvil (trilyon TL.)	SWAP		TAP		TOPLAM	
	Net Tutar	Nominal Tutar	Net Tutar	Nominal Tutar	Net Tutar	Nominal Tutar
3 yıl vadeli dövize endeksli	2828.3	3366.7	283.3	332.9	3111,6	3699,6
5 yıl vadeli dövize endeksli	2828.3	3679.1	283.3	361.6	3111,6	4040,7
1 yıl vadeli TL cinsi	1672.0	1723.7	166.6	171.8	1838,6	1895,5
2 yıl vadeli TL cinsi	1156.4	1192.1	116.6	120.3	1273	1312,4
TOPLAM	8485.0	9961.6	849.9	986.6	9334,9	10948,2

5. SONUÇ

Yapılan swap işleminin amaç ve sonuçları taraflar açısından ayrı olarak incelenmelidir.

a) Bankalar açısından; Bankalar swap işlemi ile, Türk Lirası alacaklarının üçte ikisinin ana para ve faiz tutarlarını, dövizde (amerikan doları) çevirmiştir. Bankaların yurtdışından döviz borçlanarak, bunu Türk Lirasına çevirip Hazine bonusu ve tahvil satın alma (Döviz borçlanma-TL yatırım) politikaları nedeniyle açık pozisyonları söz konusu idi. Swap işlemi ile bankaların açık pozisyonlarının 4.8 milyar dolarlık kısmı kapanmış oldu. Bankacılık sektörü açısından swap işleminin en önemli avantajı, döviz riskinin azaltılması olmuştur. Bilançolarındaki döviz-TL dengesini düzeltme olanağı bulan bankacılık sektörünün daha sağlıklı bir yapıya kavuşarak reel sektöre daha iyi hizmet verebilecek konuma geldiği söylenebilir.

b) Hazine açısından swap işleminin en önemli sonucu; swap işlemiyle, ortalama vadeye kalan gün sayısı yaklaşık 6 ay olan nominal 9,8 katrilyon TL tutarındaki DİBS, ortalama vadesi 37.5 ay olan tahvillerle değiştirilmiş, iç borç stoğunun 5.2 ay olan ortalama vadesi de bu şekilde uzatılmıştır.

Gerçekleştirilen takas işleminin ve TAP satışının, Hazine'nin iç borç itfalarına olumlu etkileri olmuştur. Geri alınan senetlerin 2001 yılındaki toplam itfayı azaltıcı etkisiyle, 2001 yılının kalan dönemindeki borçlanma ihtiyacı azalmıştır. Takası yapılan kısa vadeli senetlerin, takas yapılmasıyla itfa tarihindeki yeniden finansmanı için gereken borçlanma miktarının azalması da dikkate alındığında, 2001 yılının kalan dönemi için takas işleminin sağladığı borçlanma ihtiyacındaki azalma, itfalardaki azalmadan daha fazladır. İç borç geri ödemesinde 5.7 katrilyon liralık azalma ve 1.9 katrilyonluk liralık bir faiz tasarrufu ile 2001 yılının kalan döneminde iç borçlanma ihtiyacının yaklaşık 7,9 katrilyon TL azalacağı öngörülebilir.

2001 yılı borçlanma ihtiyacındaki bu azalma, 2002 yılındaki borçlanma ihtiyacını da olumlu etkilemektedir. Öte yandan yapılan takas işleminin sonucu olarak, 2001 yılı bütçesinde nakit bazda yaklaşık 2,8 katrilyon TL tutarında bir faiz tasarrufu sağlanmıştır.

c) **Maliyet:** Borç swapında dolar bazlı tahvillerin getirisi, 2001 vadeli tahviller için %14.89, 2002 vadeli tahviller için %14.15'dir. Türkiye ile aynı zamanlarda borç swapı işlemine giren Arjantin'in, %16-17 maliyet ile bunu gerçekleştirdiği dikkate alındığında hazine uygun bir maliyetle swap işlemini gerçekleştirmiştir.

Sonuç olarak Türkiye'de Hazine'nin bankacılık kesimi ile gerçekleştirdiği swap işlemi, gerek bankacılık sektörünün döviz riskinin azaltılmasına yardımcı olması, gerekse Hazine'nin iç borç stoğunun vadesinin uzatılması ve borçlanma maliyetinin düşmesi yoluyla, iç borçların çevrilmesinde önemli ölçüde rahatlık sağlayacak şekilde sonuçlanmıştır.

KAYNAKLAR

1. WOOD, G. SHAW, I. "Derivates Flexible Tools or A Threat To The System", Banking Word, March 1994, s.18
2. KIRLIĞLU, H., YÖRÜK, N. "Bir Türev ürünü Olan Swap ve Muhasebeleştirme", Başak Dergisi, T.C Ziraat Bankası yayınları, sayı 92, Yıl 20, ss.96-102
3. AKGÜÇ, Öztin, Finansal Yönetim, İstanbul 1989, s.503
4. MELVİN, Michael, International, Money and Finance, Harper& Row Pub, 1989,s.74
5. WITSCHI, D., HOLZER, S., Understad Dervates, Economic and Financial Propects, Special Edition, Swiss Bank Corporation, 1994, s.7
6. KIRIM, Arman, "Mali Risk Yönetimi Açısından Gelecek (Futures) Piyasalar", Bankacılar Dergisi 1990, s.30
7. HENDERSON J.K.- PRICE , J.A., "Currency and Interest Rate Swaps", Edinburg-1988, s.6
8. WEISWEILLER, Rudi, How The Foreign Exchange Markets Works?, NewYork İnstitüte of Finance, 1990
9. AKGÜÇ, Öztin, Finansal Yönetim, İstanbul 1989, s.503
- 10.GRUMBAL, Clive., Managing Interest Rate Risk, England, 1987, s.26
11. www.hazine.gov.tr

İMKB'DE HAFTANIN GÜNÜ ETKİSİ VE 1988-2001 DÖNEMİNDE GEÇERLİLİĞİ

Yrd. Doç. Dr. Gökhan ÖZER*
Araş. Gör. Rahmi YÜCEL**

ÖZET

Bu çalışmada, çeşitli zaman dönemleri ile sektör endekslerine dahil firma gruplarında haftanın günü etkisi ve etkideki farklılaşmalar analiz edilmektedir. İMKB'de 1988-2001 dönemindeki 549.362 günlük getiri gözleminin analizlerden elde edilen bulgular, en çok kazandıran günün Cuma, en az kazandıran günün ise, Pazartesi olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte örnek çeşitli alt dönemlere ve portföylere ayrıldığında, haftanın günü etkisi önemli oranda değişikliğe uğramaktadır.

The Day of the Week Effect and Validity in 1988-2001 Period in ISE

ABSTRACT

This paper analyses the day of the week effect and its variances different time periods and firm groups included in the sector indexes. Findings obtained from the analysis of 549.362 daily return observations in the period of 1988-2001 in ISE, indicate that the highest returns are obtained in Friday and lowest returns in Monday when compared with the other days of the week. Nevertheless, when the sample is divided into different sub-periods and portfolios, the day of the week effect significantly differentiates.

* Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İşletme Fakültesi, Öğretim Üyesi.

** Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İşletme Fakültesi, Araştırma Görevlisi.

1. GİRİŞ

Etkin piyasalar hipotezine göre herhangi bir menkul kıymet piyasasında fiyatlar; mevcut bilgiyi yansıtmalı, yeni bilgiye ani ve sapmasız bir biçimde tepki vermelidir (1). Bilgisel etkinlik temelini oturan ve bilginin fiyatların değişmesindeki rolünü, değişimin hızı ve süresiyle ifade eden etkin piyasalar hipotezi; 1960'lı yılların ortalarından bu yana finansal ekonominin en önemli ve üzerinde en çok araştırma yapılan konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne yazık ki, hisse senedi piyasalarının etkinliğini ortaya koymak üzere yapılan çalışmalar, teoriyle uyuşmayan çok sayıda gözlem ve realitenin varlığını ortaya koymuş, elde edilen bulguları rasyonalize etmek ise, mümkün olmamıştır. Teoriyle uyuşmayan bu bulguları ifade etmek için "anormallik" deyiimi kullanılmakta ve anormallikler üzerinde en çok araştırmanın yapıldığı çalışma alanı olarak bilinmektedir.

Etkin piyasalar hipotezine göre hisse senedi getirileri, örneğin çeşitli zaman dilim ve dönemlerinde, diğer zaman dilim ve dönemlerinden belirgin biçimde farklı olmamalıdır. Ancak yapılan araştırmalar hisse senedi getirilerinin çeşitli zaman dilim ya da dönemlerine göre önemli derecede farklılaştığını ortaya koymaktadır. Hisse senedi piyasalarında farklılaşmanın yaşandığı zaman dilimlerinden biri de, haftanın günüdür.

Finansal ekonomi alanında önemli bir takvim anormallığı olarak bilinen haftanın günü etkisi, haftanın belli bir günü ya da birkaç gününde yatırımcıların diğer günlere nazaran önemli oranda daha düşük ya da yüksek hisse senedi getirisi elde etmeleri durumunu ifade etmektedir. Ancak elde edilen bulgulara göre haftanın hangi gün ya da günlerinde yatırımcıların daha düşük ya da yüksek getiri elde ettiği hususu; ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye ya da araştırmacıdan araştırmacıya değişmektedir.

Benzer durum İMKB'de yapılan araştırmalar için de geçerlidir. Bu nedenle çalışmamızda, kimi zaman çok eleştirilen endeks hesaplama yöntemlerinden kaynaklanan hatalardan sakınmak ve istatistikî gücü arttırmak için, 1988-2001 döneminde firma/günlük 549.362 gözleme dayanarak, çeşitli zaman dönemleri ile sektör endeksine dahil firma gruplarında haftanın günü etkisi ve etkideki farklılaşma araştırılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular, tüm örnek üzerinden en çok kazandıran günün Cuma, en az kazandıran günün ise, Pazartesi olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu durum, tüm örnek çeşitli alt dönemlere ve portföylere ayrıldığında önemli oranda değişmektedir.

2. LİTERATÜR

Günlük getirilere ilişkin yapılan ilk çalışmada Filds (2), hafta sonunun yaratacağı belirsizlik yüzünden oluşacak riski taşımak istemeyen yatırımcıların, haftanın son işlem gününde bir satış baskısı yaratacaklarını, bu yüzden de hisse senedi fiyatlarının düşeceği hipotezinden hareketle yaptığı araştırmada, haftanın son işlem gününde beklentinin tersine fiyatların yükselme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Günlük getirileri karşılaştıran Godfrey, Granger ve Morgenstern (3) ile Fama (4), Pazartesi günlerinde getiri varyansının diğer günlerden daha yüksek olduğunu ifade etmektedirler.

Ancak literatürde, haftanın tüm günlerini ortalama getiriler bakımından ilk inceleyen araştırmacı olarak Cross (5) kabul edilir. Cross (5) ve arkasından French'in (6) araştırmaları, hisse senedi fiyatlarının ve dolayısıyla getirilerin Pazartesi günleri bir önceki kapanış fiyatına göre düzenli olarak düştüğünü, Cuma günleri ise, düzenli olarak yükseldiğini ortaya koymaktadır. Daha sonra da Amerikan hisse senedi piyasaları üzerinde çalışan bir çok araştırmacı, yukarıdaki bulguları destekleyen sonuçlara ulaşmışlardır (7, 8, 9, 10, 11, 12).

Haftanın günü etkisi, Amerikan hisse senedi piyasaları dışındaki piyasalarda da araştırılmış ve karşılaştırmalı çalışmalara konu olmuştur.

Santamases (13) İspanya, Corhay (14) Belçika, Barone (15) İtalyan, Solnik ve Bousquet (16) Paris, Alexakis ve Xanthakis (17) Atina, Lucey (18) İrlanda ile Athanessakos ve Robnson (19) Toronto Borsasında etkinin geçerliliği hususunda bulgulara ulaşmışlardır.

Jaffe ve Westerfield (20) Japonya ve Avustralya; Condoyanni, O'Hanlon ve Ward (21), Japonya, Avustralya, Paris ve Singapur'da; Aggarwal ve Rivoli (22) Hong Kong, Singapur, Kore ve Tayvan Borsalarında; Ho (23) 10 Asya Pasifik piyasalarında (Avusturalya, Hong Kong, Japonya, Kore, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayvan ve Tayland); Lee ve diğerleri (24) Japonya, Kore ve Singapur; Wong, Hu, ve Chan (25) Singapur, Malezya, Hong Kong ve Tayland Borsalarında; Agrawal ve Tandon (26) ise, yoğunlukla Avrupa ve Uzak doğu ülkelerinin bulunduğu 19 ülkenin borsalarında etkinin varlığını ortaya koyan araştırmalar yapmışlardır.

Ancak Amerikan hisse senedi piyasaları dışında yapılan bu araştırmalar, negatif Pazartesi getirilerini ifade etmek için kullanılan haftanın günü etkisinde önemli oranda bir kayma yaşandığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

İMKB'de ise, haftanın günü etkisiyle ilgili olarak yayınlanan ilk çalışmada Erbil (27), haftanın günlerindeki getirilerin istatistiki olarak farklılık arz etmediği sonucuna ulaşmıştır. Muradoğlu ve Oktay (28) da 1988 - 1992 arası dönemi, haftanın günü ve diğer anormallikler açısından incelemişler ve haftanın gününe ilgili olarak Erbil'in sonuçlarının tersine güçlü bir etki tespit etmişlerdir. Çalışmaya göre Cumalar en yüksek, Salılar en düşük getiriyi sağlayan günler olmuştur. 1988 - 1993 dönemini, Ocak 1988 - Eylül 1990 ile Ekim 1990 - Aralık 1993 şeklinde iki alt döneme ayırarak İMKB'de hafta sonu etkisini araştıran Karan (29), negatif Pazartesi etkisini İMKB'de saptayamamış, buna karşın tüm dönem ve 2. alt dönem için Cuma günlerinin en yüksek getiri sağladığını belirlemiştir. İstatistiksel olarak anlamlı olmasa da, 2. dönem için Salı günlerinde negatif getirilerin söz konusu olduğu sonucuna ulaşmış ve bu bulguyu negatif Pazartesi etkisinin Salıya doğru kaydığı şeklinde yorumlamıştır. Balaban (30) haftanın günü etkisine ilişkin olarak İMKB'nin 4 Ocak 1988-5 Ağustos 1994 arasındaki döneme ait bileşik endeks getirilerini inceleyerek, tüm dönem için en yüksek ortalama getirinin Cuma günü, en düşük ortalama getiri ise, Salı gününde ortaya çıktığını gözlemlemiştir. Ancak Salı günü getirileri, istatistiki olarak anlamlı değildir. Ocak 1988-Temmuz 1995 dönemini inceleyen Dağlı (31) tarafından elde edilen bulgular, Balaban'la (30) uyusmaktadır. Tüm dönemlerde en yüksek ortalama pozitif getiri Cuma günü sağlanırken, istatistiksel olarak anlamlı olmasa da en düşük getiri

Salı günleri gerçekleşmiştir. İMKB’de haftanın günü etkisiyle ilgili olarak yapılmış son çalışmalar, Özmen (32) ve Bildik’e (33) aittir. Özmen’in 4 Ocak 1988-7 Haziran 1996 tarihleri arasındaki tüm dönemi; seans sayısı, takas süresi ve endeks hesabındaki değişim ile yıllık zaman dilimlerini dikkate alan alt dönemleri kullanarak yaptığı analizlerde 0,05 anlamlılık düzeyinde (takas süresinin 1 gün olduğu) 3. dönem ve 1992 yılı dışındaki alt dönemlerde, haftanın günlerinde elde edilen getiriler arasında bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. 3. alt dönemde, Cuma günü en yüksek getirinin elde edildiği gün olurken, istatistiki olarak anlamlı olmamakla birlikte Salı günü, en büyük negatif getirinin elde edildiği gün olmuştur. 1992 yılında ise, en büyük negatif getirinin elde edildiği gün Pazartesi, en yüksek getirinin elde edildiği gün Çarşambadır. Bildik (33) ise, takas süresindeki değişikliğin haftanın en çok getiri sağlanan gününün Cumadan Perşembeye kaymasına neden olduğunu ifade etmektedir.

İMKB üzerine yapılan ve endeks değerlerini dikkate alarak az sayıdaki gözlemlerle gerçekleştirilen araştırmaların bulguları, kimi zaman birbirini teyit etse bile, genel olarak karışık ve bazen de birbiriyle çelişen yorumların yapılmasını gerektirmektedir. Çoğu zaman bu araştırmacıların elde ettikleri sonuçları karşılaştırmak, kullanılan dönemlerin uzunluğu ve yöntem farklılıkları yüzünden hiç de kolay görünmemektedir.

3. VERİ ve YÖNTEM

Bu çalışmada dünya borsalarının pek çoğunda gözlemlenen, İMKB’de de endeks getirileri dikkate alınarak yapılan araştırmalarda –birbirinden farklı sonuçlara ulaşmakla birlikte- varlığı ortaya konan hafta günü etkisinin, firma bazında yapılan gözlemlere dayanarak tüm örnek, çeşitli alt dönemler ve ay-yıl gibi zaman dönemleri ile sektör bazında incelenmesi hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşmak için kullanılan veri ve yöntem aşağıda açıklanmıştır.

3.1. Veri

Çalışmamızda İMKB bileşik endeksine dahil hisse senetlerinin, 4 Ocak 1988 ile 31 Aralık 2001 tarihleri arasındaki günlük getirileri kullanılmıştır. Örneklemin oluşturulmasında hisse senetlerine ait günlük getirinin kullanılmasının üç temel nedeni bulunmaktadır: (i) Analizlerde gözlem sayısını ve böylece “istatistiki gücü” arttırmak (34), (ii) çeşitli zamanlarda endeksin hesaplanmasıyla ilgili olarak yoğunlaşan eleştirilerden ve bundan kaynaklanacak hatalardan sakınmak ve (iii) gözlem sayısındaki artışla birlikte, çeşitli alt dönemler için sağlıklı analizler yapmaktır.

Araştırmada örnekleme konu hisse senetlerinin kapanış verileri, İMKB Bilgi İşlem Dairesi’nden bilgisayar ortamında elde edilmiştir. Veri, ham halden işlenmiş hale getirilirken; Microsoft Excel, Microsoft Access ve analiz aşamasında ise, SPSS İstatistik programından yararlanılmıştır.

Verinin işlenmesi aşamasında öncelikle hisse senetlerine ait ham kapanış değerleri, hisse senedi ve zaman kriterleri açısından gerçekleşmiş sermaye artırımları, nakit ve hisse

senedi olarak dağıtılmış kâr payları dikkate alınarak düzeltilmiş ve düzeltilmiş kapanış değerleri üzerinden tüm hisse senetlerinin günlük getirileri (HSG) aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

$$HSG_{it} = \frac{[(HSF_{it}(1 + SAO_{it})) - (HSF_{it-1} + RB_{it})] + (KP_{it})}{(HSF_{it-1} + RB_{it})} \quad (4.1)$$

HSF_{it} : i hisse senedinin (t) günündeki kapanış fiyatı,

HSF_{it-1} : i hisse senedinin t-1 günündeki kapanış fiyatı,

SAO_{it} : i hisse senedinin t günündeki sermaye artırım oranı,

RB_{it} : i hisse senedinin t günündeki rüçhan bedeli ve

KP_{it} : i hisse senedinin t günündeki kâr payı oranı.

Elde edilen hisse senedi getirileri üzerinde yapılan incelemede, normallik varsayımını sağlamak amacıyla anormal eğilim gösteren gözlemlerin analiz dışında bırakılmasına karar verilmiştir. Ayrıca 1988 yılında Ulusal Pazar dışında kalan ve sürekli işlem görmeyen hisse senetlerine ait gözlemlerin de elenmesi sonucu toplam 549.362 gözlem, araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

3.2. Yöntem

Çalışmamızda, çeşitli zaman dilimleri ile sektör endekslerine dahil firma gruplarında haftanın günü etkisi ve etkideki farklılaşmaların analiz edilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle öncelikle tüm örnek üzerinden haftanın günü etkisi ortaya konmuş, arkasından toplam örnek üzerinden elde edilecek ilişkide, çeşitli zaman dilimlerine ve sektör endekslerine dahil firma grupları arasında farklılaşma ve kayma olduğu, bu yüzden haftanın günü etkisinin sürekliliğinin bulunmadığı hipotezinden hareketle tüm örnek, çeşitli alt dönemlere ayrılarak analiz edilmiştir.

Ana örnek öncelikle takas süresinin değiştiği tarihten (14/07/1994) önceki ve sonraki olmak üzere iki alt döneme, içerdiği yıllara dayalı olarak on dört alt döneme ve aylara dayalı olarak 12 alt döneme ve sektör endekslerine göre ise, dört alt portföye (sanayi, hizmet, teknoloji ve mali) ayrılmıştır. Bu alt dönemlerde ve portföylerde, takas süresindeki değişikliğin etkisini ortaya koyabilmek için yeni alt dönemlerin oluşturulması yoluna da gidilmiştir.

Etkinin çeşitli alt dönem ve sektörlerdeki durumunu ve farklılaşmaları ortaya koymak üzere temel olarak ikili değişkenleri içeren aşağıdaki regresyon eşitliğinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte kimi zaman, sonuçların daha anlaşılır olmasını sağlamak üzere tek yönlü varyans analizi de kullanılmıştır.

$$HSG_{it} = \beta_0 + \beta_1 (D_2) + \beta_2 (D_3) + \beta_3 (D_4) + \beta_4 (D_5) + e_{it} \quad (4.2)$$

Regresyon modelindeki ikili değişkenler ve aldıkları değerler, tablo 1'den izlenebilir.

Tablo 1: İkili Değişkenler ve Aldıkları Değerler

Günler	Atanan Değerler	İkili Değişken
Pazartesi	...ise 1, değil ise 0	D_1
Salı	...ise 1, değil ise 0	D_2
Çarşamba	...ise 1, değil ise 0	D_3
Perşembe	...ise 1, değil ise 0	D_4
Cuma	...ise 1, değil ise 0	D_5

4.2 nolu regresyon eşitliğinde de görüldüğü gibi dışarıda bırakılan ve β_0 parametresi ile temsil edilen Pazartesi gündür. Test eşitliğinde diğer parametreler, Pazartesiye göre haftanın diğer günlerindeki farklılaşmayı ve bu farklılaşmanın anlamlı olup olmadığını ortaya koymaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. 1988-2001 Dönemi Getirilerinde Haftanın Günü Etkisi

Haftanın günleri bakımından hisse senedi getirilerine ilişkin temel istatistikler, tablo 2'den izlenebilir.

Tablo 2: 1988-2001 Döneminde Haftanın Günleri Bakımından Getiri İstatistikleri

Haftanın Günü	N	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
Pazartesi	105822	-0.0006	0.053255487	-0.2969	0.2830
Salı	110166	0.0005	0.046786551	-0.2955	0.2879
Çarşamba	110644	0.0025	0.048980452	-0.3000	0.2857
Perşembe	111128	0.0061	0.048931784	-0.3000	0.2727
Cuma	111602	0.0062	0.046724368	-0.2941	0.2917
TOPLAM	549362	0.0030	0.049031087	-0.3000	0.2917

Tablo 2'de 1988-2001 döneminde en düşük ortalama getirinin Pazartesi ve en yüksek ortalama getirinin Cuma günlerinde elde edilmekte olduğu görülmektedir. Haftanın tüm günleri arasında ortalama getirinin negatif olduğu tek gün, Pazartesidir. Buna karşın standart sapmadaki durum, tam tersini ortaya koymaktadır. Getirilerin standart sapmasının en yüksek olduğu gün Pazartesi, en düşük olduğu gün ise, Cuma gündür.

Bu gözlemler, gerek uluslararası gerekse ülkemizde yapılan araştırmalarda da "hafta içinde en yüksek dalgalanmanın görüldüğü günün Pazartesi olduğu" biçiminde ortaya çıkan bulguyu desteklemektedir.

Bununla birlikte yukarıdaki gözlemlerin geçerliliğini belirlemek için, 1988-2001 döneminde haftanın günü etkisiyle ilgili analiz bulgularının yer aldığı tablo 3 incelenmelidir.

Tablo 3: 1988-2001 Döneminde Haftanın Günleriyle İlgili Analiz Sonuçları

Haftanın Günleri	Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	F
	Parametreler	Std. Hata	Parametreler		
Pazartesi	-0.0006	0.0002		-3.8701*	444.2116*
Salı	0.0011	0.0002	0.0089	5.1434*	
Çarşamba	0.0031	0.0002	0.0256	14.8632*	
Perşembe	0.0067	0.0002	0.0545	31.6581*	
Cuma	0.0068	0.0002	0.0556	32.2671*	

*0,001 düzeyinde anlamlıdır.

Tablodaki analiz sonuçları, ortalama hisse getirilerinin haftanın günlerine göre değişip değişmediğini araştırdığımız modelin istatistiki olarak anlamlı (F değeri, 444,2) olduğunu ortaya koymaktadır. Test modelinin parametreleri üzerinde yapılacak bir incelemede tüm parametrelere ait t değerlerinin, 0,001 düzeyinde anlamlı olduğu görülecektir. Bu analiz sonuçlarına göre 14 yıllık zaman periyodu dikkate alındığında, hafta içinde en yüksek getiri Cuma, en düşük getiri ise, Pazartesi gününde elde edilmektedir.

“Tüm dönem” üzerinden elde edilen bu bulguların, Amerikan hisse senedi piyasaları için daha önce çeşitli araştırmalarla elde edilmiş bulguları desteklediği söylenebilir.

4.2. Haftanın Günü Üzerinde Takas Süresi Değişikliğinin Etkisi

14/07/1994 tarihinde takas süresinin 1 günden 2 güne çıkartılmasıyla birlikte bu tarihten önceki ve sonraki dönemde bir kayma yaşanıp yaşanmadığını ortaya koymak için yapılan varyans analizinin sonuçları ile temel istatistikler, tablo 4’de görülebilir.

Tablo 4: Takas Süresindeki Değişiklikle İlgili Temel İstatistikler ve Test Sonuçları

Temel İstatistikler					Varyans Analizi (ANOVA)				
Haftanın Günü	Dönemler	Ortalama	N	Standart Sapma		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karelerin Ortalaması	F
Pazartesi	94 Öncesi	0.005	25.831	0.057	Gruplar Arası	1.050	1	1.050	371.64*
	94 Sonrası	-0.002	79.991	0.052	Gruplar İçi	299.074	105820	0.003	
	Toplam	-0.001	105.822	0.053	Toplam	300.124	105821		
Salı	94 Öncesi	-0.000	26.950	0.051	Gruplar Arası	0.011	1	0.011	4.89***
	94 Sonrası	0.001	83.216	0.045	Gruplar İçi	241.138	110164	0.002	
	Toplam	0.001	110.166	0.047	Toplam	241.149	110165		
Çarşamba	94 Öncesi	0.005	27.006	0.051	Gruplar Arası	0.144	1	0.144	59.98*
	94 Sonrası	0.002	83.638	0.048	Gruplar İçi	265.298	110642	0.002	
	Toplam	0.003	110.644	0.049	Toplam	265.442	110643		
Perşembe	94 Öncesi	0.003	27.170	0.052	Gruplar Arası	0.264	1	0.264	110.22*
	94 Sonrası	0.007	83.958	0.048	Gruplar İçi	265.810	111126	0.002	
	Toplam	0.006	111.128	0.049	Toplam	266.074	111127		
Cuma	94 Öncesi	0.006	27.182	0.050	Gruplar Arası	0.006	1	0.006	2.71
	94 Sonrası	0.006	84.420	0.046	Gruplar İçi	243.638	111600	0.002	
	Toplam	0.006	111.602	0.047	Toplam	243.644	111601		

* 0.001, ** 0.01 ve *** 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablodaki analiz sonuçları, takas süresindeki değişiklikten önceki ve sonraki alt dönemlerde ortalama getirilerin, Cuma dışında kalan günlerde değiştiğini ortaya koymaktadır. Nitekim, varyans analizinin sonuçları da bu gözlemi desteklemektedir. Bu sonuçlara göre iki alt dönem arasında ortalama getiriler, Cuma dışındaki tüm işlem günlerinde anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Ancak bu dönemler arasındaki getiri farklılıklarının haftanın günlerine nasıl yansıdığını görmek ve iki alt dönemde haftanın günü etkisiyle ilgili analiz sonuçlarını ortaya koymak için kullanılan 4.2 nolu test eşitliğinden elde edilen ve tablo 5'de raporlanan sonuçları incelemek gerekmektedir.

Tablo 5: Takas Süresindeki Değişikliğin Hafta Günü Üzerine Etkisi

Takas Dönemleri ve Haftanın Günü	Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	F
	Parametreler	Std. Hata	Parametreler		
14/07/94 Öncesi					
Pazartesi	0.0050	0.0003		15.310*	51.671*
Salı	-0.0050	0.0005	-0.0385	-11.043*	
Çarşamba	-0.0004	0.0005	-0.0031	-0.902	
Perşembe	-0.0016	0.0005	-0.0123	-3.524*	
Cuma	0.0008	0.0005	0.0064	1.828	
14/07/94 Sonrası					
Pazartesi	-0.0024	0.0002		-14.021*	554.1633
Salı	0.0031	0.0002	0.0255	12.877*	
Çarşamba	0.0043	0.0002	0.0357	18.044*	
Perşembe	0.0093	0.0002	0.0780	39.426*	
Cuma	0.0087	0.0002	0.0730	36.834*	

* 0.001, ** 0.01 ve *** 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5'deki regresyon sonuçları, takas süresi değişikliğinden (14/07/1994 tarihinden) önceki dönemde Cuma gününün en çok, Salı gününün ise, en az kazandıran gün olduğunu göstermektedir. Ancak bu dönemde en çok kazandıran gün olan Cuma ile ikinci en çok kazandıran gün olan Pazartesi getirileri arasındaki fark, istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu durum, anılan dönemde en çok kazandıran günlerin Cuma ve Pazartesi olduğunu ortaya koymaktadır. Takas süresindeki değişiklikten sonraki dönemde ise, haftanın günü etkisinde bir kayma meydana gelmiştir. Bu dönemde haftanın en çok kazandıran günü Perşembe ve en az kazandıran günü ise, Pazartesidir.

Takas süresindeki değişimin haftanın günlerinde elde edilen getirilerde de önemli bir kayma yarattığı biçimde yorumlanacak bu bulgular, aynı zamanda toplam dönem için elde edilen ilişkilerin dönemler arasında sürekliliğinin olmadığını ortaya koyması bakımından da önemlidir.

4.3. Haftanın Günü Etkisinde Sektörlere Göre Farklılaşma

Haftanın günü etkisinde sektör endekslerine dahil firma grupları arasında bir farklılaşma olup olmadığını ortaya koymak için gerçekleştirilen analizlerden önce, sektör portföylerine ve haftanın günlerine göre düzenlenmiş veriden elde edilen temel istatistik tablo 6'dan izlenebilir.

Tablo 6: Sektör ve Haftanın Günlerine İlişkin Getiri İstatistikleri

Sektörler	H. Günü	N	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
SANAYİ SEKTÖRÜ	Pazartesi	68.573	-0,0003	0,0527	-0,2969	0,2830
	Salı	71.371	0,0004	0,0461	-0,2955	0,2879
	Çarşamba	71.661	0,0025	0,0482	-0,3000	0,2500
	Perşembe	71.989	0,0058	0,0484	-0,3000	0,2540
	Cuma	72.267	0,0064	0,0462	-0,2910	0,2857
HİZMET SEKTÖRÜ	Pazartesi	8.728	-0,0009	0,0558	-0,2656	0,2477
	Salı	9.074	0,0009	0,0494	-0,2113	0,2727
	Çarşamba	9.090	0,0031	0,0521	-0,2794	0,2857
	Perşembe	9.141	0,0063	0,0510	-0,2745	0,2407
	Cuma	9.208	0,0060	0,0478	-0,2375	0,2917
TEKNOLOJİ SEKTÖRÜ	Pazartesi	1.807	-0,0008	0,0541	-0,2769	0,2700
	Salı	1.870	0,0000	0,0480	-0,1818	0,2471
	Çarşamba	1.888	0,0030	0,0498	-0,2083	0,2200
	Perşembe	1.895	0,0047	0,0485	-0,2075	0,2292
	Cuma	1.908	0,0069	0,0469	-0,1778	0,2368
MALİ SEKTÖR	Pazartesi	26.714	-0,0012	0,0536	-0,2933	0,2703
	Salı	27.851	0,0007	0,0475	-0,2931	0,2703
	Çarşamba	28.005	0,0024	0,0499	-0,2941	0,2857
	Perşembe	28.103	0,0067	0,0496	-0,3000	0,2727
	Cuma	28.219	0,0056	0,0477	-0,2941	0,2500

Tablo 6'daki temel istatistikler, tüm sektörlerde yalnız Pazartesi günlerinde negatif ortalama getiri elde edildiğini ortaya koymaktadır. Yine aynı tabloda dört sektörde de Pazartesi gününde getirilerin en yüksek standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir. Bu istatistikler, gerek ülkemiz gerekse uluslar arası nitelikteki çalışmalarda da görülen ve çalışmamızda da daha önce ifade edilen haftanın günleri içerisinde getirilerdeki en yüksek dalgalanmanın görüldüğü günün Pazartesi olduğunu sektör portföyleri bakımından da onaylamaktadır.

Ortalama getiri istatistiklerine göre haftanın en çok kazandıran günü Perşembe ve Cuma günleri arasında değişmektedir. Sanayi ve Teknoloji sektöründe en çok kazandıran gün Cuma iken, hizmet ve mali sektörde Perşembe günüdür.

Ancak oluşan bu farklılıkların haftanın günlerine nasıl yansıdığını görmek ve sektörler itibarıyla haftanın günü etkisiyle ilgili analiz sonuçlarını ortaya koymak için kullanılan 4.2 nolu test eşitliğinden elde edilen ve tablo 7'de raporlanan sonuçları incelemek gerekmektedir.

Tablo 7: Sektörlerde Hafta Gününe İlişkin Regresyon Sonuçları

Sektörler ve Haftanın Günü		Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	F
Sektörler	H.Günü	Parametreler	Std. Hata	Parametreler		
SANAYİ SEKTÖRÜ	Pazartesi	-0.0003	0.0000		-1.695	286.07*
	Salı	0.0007	0.0000	0.0060	2.67**	
	Çarşamba	0.0028	0.0000	0.0230	10.95*	
	Perşembe	0.0061	0.0000	0.0510	23.74*	
	Cuma	0.0067	0.0000	0.0560	26.12*	
HİZMET SEKTÖRÜ	Pazartesi	-0.0009	0.0010		-1.573	33.55*
	Salı	0.0018	0.0010	0.0140	2.34***	
	Çarşamba	0.0039	0.0010	0.0310	5.11*	
	Perşembe	0.0072	0.0010	0.0560	9.40*	
	Cuma	0.0068	0.0010	0.0540	8.94*	
TEKNOLOJİ SEKTÖRÜ	Pazartesi	-0.0008	0.0010		-0.658	7.83*
	Salı	0.0008	0.0020	0.0060	0.461	
	Çarşamba	0.0038	0.0020	0.0310	2.33***	
	Perşembe	0.0055	0.0020	0.0450	3.38*	
	Cuma	0.0076	0.0020	0.0620	4.70*	
MALİ SEKTÖR	Pazartesi	-0.0012	0.0000		-3.85*	122.54*
	Salı	0.0019	0.0000	0.0150	4.41*	
	Çarşamba	0.0036	0.0000	0.0290	8.45*	
	Perşembe	0.0079	0.0000	0.0640	18.64*	
	Cuma	0.0068	0.0000	0.0550	16.05*	

* 0.001, ** 0.01 ve *** 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Regresyon sonuçları, tüm sektörlerde test eşitliğinin en azından 0.001 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Parametreler üzerinde yapılan inceleme ise, tüm sektörlerde 1988-2001 dönemi itibarıyla en az kazandıran günün Pazartesi olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, Pazartesi günü için belirlenen parametreler, mali sektör dışında istatistiki olarak anlamlı değildir. Haftanın en çok kazandıran gününde ise, temel istatistiklerde beliren eğilimin regresyon sonuçlarında da benzer şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede sanayi ve teknoloji sektöründe en çok kazandıran gün Cuma iken, hizmet ve mali sektörde en çok kazandıran gün, Perşembedir.

Sektörlerde haftanın gününün takas süresindeki artışa dayalı olarak oluşturulan iki alt dönemde değişip değişmediğini ortaya koymak için yapılan analizler tablo 8'de görülebilir.

Tablo 8: Takas Süresi Değişikliğinin Sektörlerdeki Etkisi

Sektörler ve Haftanın Günü		Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	F
Sektörler	H.Günü	Parametreler	Std. Hata	Parametreler		
<i>14/07/94 Öncesi</i>						
SANAYİ SEKTÖRÜ	Pazartesi	0.0051	0.0000		13.18*	40.11*
	Salı	-0.0051	0.0010	-0.0400	-9.51*	
	Çarşamba	-0.0005	0.0010	-0.0040	-0.85	
	Perşembe	-0.0020	0.0010	-0.0150	-3.65*	
	Cuma	0.0010	0.0010	0.0080	1.88	
HİZMET SEKTÖRÜ	Pazartesi	0.0053	0.0010		4.22*	4.15**
	Salı	-0.0057	0.0020	-0.0430	-3.25*	
	Çarşamba	-0.0014	0.0020	-0.0110	-0.81	
	Perşembe	-0.0003	0.0020	-0.0030	-0.19	
	Cuma	0.0005	0.0020	0.0030	0.26	
TEKNOLOJİ SEKTÖRÜ	Pazartesi	0.0040	0.0020		1.81	3.23**
	Salı	-0.0065	0.0030	-0.0520	-2.12***	
	Çarşamba	0.0010	0.0030	0.0080	0.33	
	Perşembe	-0.0019	0.0030	-0.0150	-0.62	
	Cuma	0.0039	0.0030	0.0310	1.26	
MALİ SEKTÖR	Pazartesi	0.0045	0.0010		6.32*	6.75*
	Salı	-0.0042	0.0010	-0.0320	-4.18*	
	Çarşamba	-0.0000	0.0010	0.0000	-0.01	
	Perşembe	-0.0007	0.0010	-0.0060	-0.71	
	Cuma	0.0000	0.0010	0.0000	0.02	
<i>14/07/94 Sonrası</i>						
SANAYİ SEKTÖRÜ	Pazartesi	-0.0023	0.0000		-10.82*	363.33*
	Salı	0.0028	0.0000	0.0240	9.55*	
	Çarşamba	0.0040	0.0000	0.0340	13.73*	
	Perşembe	0.0091	0.0000	0.0770	30.98*	
	Cuma	0.0088	0.0000	0.0750	30.16*	
HİZMET SEKTÖRÜ	Pazartesi	-0.0025	0.0010		-4.09*	38.72*
	Salı	0.0038	0.0010	0.0300	4.43*	
	Çarşamba	0.0054	0.0010	0.0420	6.27*	
	Perşembe	0.0092	0.0010	0.0730	10.81*	
	Cuma	0.0085	0.0010	0.0680	10.04*	
TEKNOLOJİ SEKTÖRÜ	Pazartesi	-0.0027	0.0010		-1.94	7.61*
	Salı	0.0037	0.0020	0.0300	1.90	
	Çarşamba	0.0049	0.0020	0.0400	2.56**	
	Perşembe	0.0085	0.0020	0.0690	4.42*	
	Cuma	0.0092	0.0020	0.0750	4.78*	
MALİ SEKTÖR	Pazartesi	-0.0026	0.0000		-7.69*	149.32*
	Salı	0.0034	0.0000	0.0270	7.19*	
	Çarşamba	0.0045	0.0000	0.0370	9.56*	
	Perşembe	0.0101	0.0000	0.0820	21.47*	
	Cuma	0.0085	0.0000	0.0690	18.14*	

* 0.001, ** 0.01 ve *** 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 8’de analiz sonuçları, regresyon eşitliklerinin tüm sektör ve alt dönemler için anlamlı olduğunu göstermektedir. Haftanın günüyle ilgili regresyon parametreleri ise, takas süresinin değişmesinden önceki ve sonraki dönemde ciddi farklılıklar arz etmektedir. Takas süresinin değişimden önceki dönemde en çok kazandıran gün, Cuma günüdür. Ancak tüm sektörlerde ikinci en çok kazandıran gün olan Pazartesi ile Cuma getirileri arasında istatistiki bakımdan bir fark bulunmamaktadır. Buna karşın anılan dönemde tüm sektörlerde haftanın en az kazandıran günü, Salıdır.

Takas süresinin değişiminden sonraki dönemde ise, en az kazandıran gün Pazartesiye kaymıştır. Ancak teknoloji sektöründe Pazartesi negatif getirileri ile Salı günü getirileri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Aslında iki parametrenin t değerleri de anlamlı değildir.

Aynı kaymaya haftanın en çok kazandıran gününde de rastlamak mümkündür. Sana-yi, hizmet ve mali sektörde en çok kazandıran gün Perşembe iken, Teknoloji sektöründe Cuma günü olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak tüm dönem için sektörler dikkate alınarak yapılan analizden elde edilen parametrelerin alt dönemlerde farklılaştığını ve bir kayma yaşandığını söylemek mümkündür.

4.4. Haftanın Günü Etkisinde Yıllara Göre Değişim

Tablo 9, haftanın günlerinde elde edilen getirilerin yıllara göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak için yapılan varyans analizinin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 9: Yıllara Göre Haftanın Günlerindeki Farklılaşma

Haftanın Günü		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karelerin Ortalaması	F
Pazartesi	Gruplar Arası	4991.00	13	,384	137643*
	Gruplar İçi	295133.00	105808	,003	
	Toplam	300124.00	105821		
Salı	Gruplar Arası	1088.00	13	,084	38403*
	Gruplar İçi	240061.00	110152	,002	
	Toplam	241149.00	110165		
Çarşamba	Gruplar Arası	1912.00	13	,147	61733*
	Gruplar İçi	263530.00	110630	,002	
	Toplam	265442.00	110643		
Perşembe	Gruplar Arası	3600.00	13	,277	117222*
	Gruplar İçi	262474.00	111114	,002	
	Toplam	266074.00	111127		
Cuma	Gruplar Arası	,619	13	,048	21873*
	Gruplar İçi	243024.00	111588	,002	
	Toplam	243644.00	111601		

* 0.001, ** 0.01 ve *** 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Varyans analizinin sonuçlarından da görülebileceği gibi, haftanın tüm işlem günlerinde elde edilen getireler yıllara göre anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır.

Elde edilen bulguları geliştirmek için yıllar dikkate alınarak ve 4.2 nolu test eşitliği kullanılarak yapılan analizler, tablo 10'dan izlenebilir.

Tablo 10: Yıllar ve Haftanın Gününe İlişkin Regresyon Sonuçları

Yıllar	N	Pazartesi (β_0) [#]	Salı (β_1) [#]	Çarşamba (β_2) [#]	Perşembe (β_3) [#]	Cuma (β_4) [#]	F
1988	8496	0,003 2,763**	-0,084 -6,171*	-0,082 -5,950*	-0,054 -3,928*	0,004 0,274	19,91*
1989	9680	0,008 8,064*	0,048 3,729*	0,045 3,421*	-0,012 -0,930	-0,043 -3,287*	18,38*
1990	16791	0,004 4,580*	-0,051 -5,196*	-0,005 -0,476	-0,038 -3,810*	0,013 1,341	15,68*
1991	23470	0,005 5,887*	-0,041 -4,969*	-0,006 -0,741	-0,053 -6,330*	0,030 3,636*	33,29*
1992	26385	-0,002 -3,674*	-0,003 -0,394	0,066 8,417*	0,041 5,259*	0,060 7,724*	35,35*
1993	30378	0,014 20,886*	-0,074 -9,989*	-0,039 -5,217*	-0,036 -4,831*	-0,043 -5,878*	25,23*
1994	37920	-0,001 -1,086	-0,011 -1,640	0,022 3,364*	0,052 8,056*	0,047 7,235*	36,58*
1995	42988	-0,006 -10,480*	0,084 13,690*	0,064 10,443*	0,068 10,987*	0,104 16,908*	80,10*
1996	47578	0,001 2,266***	-0,014 -2,346***	0,030 5,104*	0,078 13,221*	0,027 4,537*	72,79*
1997	56226	0,002 6,035*	-0,005 -0,880	0,024 4,460*	0,045 8,501*	0,019 3,592*	28,21*
1998	61441	-0,001 -2,937**	0,000 0,057	-0,032 -6,194*	-0,002 -0,332	0,086 16,860*	151,34*
1999	58016	0,006 13,470*	-0,027 -5,083*	0,005 0,895	0,051 9,545*	0,031 5,865*	65,92*
2000	65378	-0,015 -33,231*	0,124 24,989*	0,133 26,735*	0,138 27,717*	0,146 29,454*	297,07*
2001	64601	-0,003 -5,877*	0,000 0,047	0,013 2,505***	0,150 29,929*	0,061 12,196*	332,59*

[#]B₀ normal, B₁₋₄'ler ise standardize edilmiş değerleri göstermektedir.

* 0.001, ** 0.01 ve *** 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 10'dan da görüldüğü gibi, haftanın günü etkisinde yıllara göre önemli bir farklılaşma bulunmaktadır. Ancak 1994 yılından önceki dönemlerde en çok getirinin elde edildiği günler bakımından Pazartesi, en az getirinin elde edildiği günler bakımından Salı günlerinin daha belirginleştiğini söylemek mümkündür.

1994 ve sonrası dönemde ise, en çok getirinin sağlandığı günler olarak Perşembe ve Cuma sıvrilirken, en az getirinin elde edildiği gün ise, Salı günü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yıllara göre yapılan analizler, takas süresindeki değişimleri kısmen onaylamakla birlikte belki de daha önemli bir biçimde haftanın günü etkisinde daha kısa dönemlerde bir stabilitenin olmadığını ortaya koyması bakımından daha büyük bir değer taşımaktadır.

4.5. Haftanın Gününde Aylara Göre Değişim

Haftanın günü etkisinin 1988-2001 döneminde aylara göre değişip değişmediğini ortaya koymak üzere 4.2 nolu test eşitliğinin analizinden elde edilen sonuçlar, tablo 11'de görüldüğü gibidir.

Tablo 11'in F sütunu, tüm aylarda test eşitliğinin istatistiki olarak anlamlı ilişkiler ortaya koyduğunu göstermektedir.

Tablo 11: Aylık Ölçüm Dönemlerinde Haftanın Gününün Analizi

Aylar	N	Pazartesi (β_0) [#]	Salı (β_1) [#]	Çarşamba (β_2) [#]	Perşembe (β_3) [#]	Cuma (β_4) [#]	F
Ocak	41110	-0,003 -4,911*	0,064 10,105*	0,086 13,510*	0,123 19,337*	0,088 13,912*	101,23*
Şubat	42328	-0,004 -6,647*	0,024 3,834*	-0,018 -2,903**	0,080 12,840*	0,063 -10,108*	90,23*
Mart	43514	0,004 7,200*	-0,074 -11,995*	-0,020 -3,285*	0,034 5,539*	0,060 9,699*	147,34*
Nisan	39664	-0,010 -16,245*	0,094 14,566*	0,163 25,163*	0,174 26,947*	0,164 25,675*	257,42*
Mayıs	44089	-0,007 -13,837*	0,083 13,763*	0,044 7,270*	0,089 14,710*	0,070 11,564*	71,91*
Haziran	47215	0,001 1,713	-0,003 -0,587	0,004 0,669	0,081 13,923*	0,075 12,774*	108,19*
Temmuz	49419	0,002 4,828*	-0,086 -15,304*	0,000 0,045	0,060 10,505*	-0,006 -1,067	169,69*
Ağustos	45724	-0,004 -8,466*	0,013 2,276***	0,036 6,096*	0,038 6,491*	0,074 12,550*	45,66*
Eylül	48820	0,001 1,162	0,013 2,174***	0,022 3,821*	-0,003 -0,532	0,017 2,963**	7,11*
Ekim	48062	0,002 3,395*	0,040 6,982*	0,025 4,331*	-0,029 -4,988*	0,052 9,100*	63,41*
Kasım	50330	0,007 13,333*	-0,098 -17,254*	-0,064 -11,224*	-0,013 -2,275***	-0,002 -0,428	120,37*
Aralık	49075	0,002 4,256*	0,044 7,702*	0,045 7,870*	0,043 7,439*	0,035 6,024*	21,85*

[#]B₀ normal, B₁₋₄'ler ise standardize edilmiş değerleri göstermektedir.

* 0.001, ** 0.01 ve *** 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Parametreler üzerinde yapılan incelemeler ise, gerek en az kazandıran gerekse en çok kazandıran günlerin aylar itibariyle ciddi bir değişme içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. En az kazandıran günlerde Pazartesi ve Salının, en çok kazandıran günlerde ise, Perşembe ve Cumanın belirgin bir üstünlüğü olsa bile, haftanın günü etkisinde aylara göre ciddi bir farklılaşma olduğu açıktır. Bu bulgular, haftanın günlerinde tüm örnek üzerinden elde edilen ilişkilerin ay gibi daha dar takvim aralıklarında önemli derecede değişikliğe uğradığı yönünde değerlendirilebilir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda, çeşitli zaman dönemleri ile sektör endekslerine dahil firma gruplarında haftanın günü etkisi ve etkideki farklılaşmaların analiz edilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle çalışmamızda, kimi zaman çok eleştirilen endeks hesaplama yöntemlerinden kaynaklanan hatalardan sakınmak, istatistiki gücü arttırmak ve alt dönemler için yeteri kadar gözlem yapabilmek için, 1988-2001 döneminde firma/günlük 549.362 gözleme dayanarak, çeşitli zaman dönemleri ile sektör endeksine dahil firma gruplarında haftanın günü etkisi ve etkideki farklılaşma araştırılmıştır.

Veriye ikili değişkenleri içeren regresyon eşitliği ve tek yönlü varyans analizi kullanılarak yapılan testler sonucu elde edilen bulgular aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

1988-2001 döneminde haftanın günü etkisini tespit etmek için gerçekleştirilen analizler, İMKB’de haftanın en çok kazandıran gününün Cuma, en az kazandıran gününün ise, Pazartesi olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm dönem üzerinden elde edilen bu bulgu, literatürde “negatif Pazartesi etkisi” olarak bilinen ve genellikle Amerikan hisse senedi piyasalarında görünen etkiyi teyit etmektedir.

Bununla birlikte tüm örnek takas süresinin değiştiği tarih esas alınarak iki alt döneme ayrıldığında, haftanın günü etkisinde bir değişim ve kayma görülmektedir. Takas süresinin değişiminden önceki dönemde; Cuma en çok, Salı ise en az kazandıran gündür. Takas süresinin değişiminden sonraki dönemde ise, en çok kazandıran gün Perşembe, en az kazandıran gün Pazartesidir.

1988-2001 dönemi sektör endekslerine dayalı olarak sanayi, hizmet, teknoloji ve mali sektör olmak üzere dört alt portföye ayrıldığında, haftanın en az kazandıran günü tüm sektörlerde Pazartesi iken, en çok kazandıran gün sanayi ve teknoloji sektöründe Cuma, hizmet ve mali sektörlerde ise, Perşembedir. Ana örnek önce takas süresindeki değişime dayalı olarak iki alt döneme, arkasından alt dönemler sektör endekslerine dayalı olarak dörder alt portföye ayrıldığında ise, haftanın günündeki değişim ve kayma hızlanmaktadır. Takas süresindeki değişiminden önceki dönemde en çok kazandıran gün, Pazartesi ve Cuma günüdür. Buna karşın haftanın en az kazandıran günü, Salıdır. Takas süresindeki değişiminden sonraki dönemde en az kazandıran gün, Pazartesidir. Haftanın en çok kazandıran günü ise, sanayi, hizmet ve mali sektörde Perşembe iken, teknoloji sektöründe Cuma olarak belirlenmektedir.

Ana örnek içerdii yıllar esas alınarak on dört alt döneme ayrıldığında, haftanın günü bakımından bir stabilitenin olmadığı görülmektedir. Ancak 1994 yılından önceki dönemde en çok getirinin elde edildiği günler bakımından Pazartesi, en az getirinin elde edildiği günler bakımından Salı günlerinin daha belirginleştiği söylenebilir. 1994 ve sonrası dönemde ise, en çok getirinin elde edildiği günler olarak Perşembe ve Cuma günleri sivrilirken, en az getirinin elde edildiği gün ise Salı günü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ana örnek aylara dayalı olarak on iki alt döneme ayrıldığında, haftanın günü etkisinin aylar bakımından ciddi bir değişim içinde olduğu görülmektedir. En az kazandıran günlerde Pazartesi ve Salının, en çok kazandıran günlerde ise, Perşembe ve Cuma’nın belirgin bir üstünlüğü olsa bile, haftanın günü etkisinde aylara göre ciddi bir farklılaşmanın olduğu açıktır.

Tüm bulgular dikkate alındığında, ana örnek üzerinden elde edilen ilişkilerin alt dönem ya da portföylerde değiştiği ve bir kaymaya uğradığı, özellikle ay ve yıl gibi daha kısa zaman aralıklarında bu değişim ve kaymanın daha da hızlandığı, ilişkilerin sürekliliğinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

1. Dyckman, T. R. ve Morse, D., **Efficient Capital Markets and Accounting: A Critical Analysis**, Second Edition, Prentice-Hall Inc., 1986, s. 5.
2. Fields, M. J., "Stock Prices: A Problem in Verification", **Journal of Business**, 4 1931, s. 415-418.
3. Godfrey, Granger, M. C. C. ve Morgenstern, O., "The Random Walk Hypothesis of Stock Market Behavior", **Kyklos**, 17 1964, s. 1-30.
4. Fama, E. F., "The Behavior of Stock Market Prices", **Journal of Business**, 38 1965, s. 34-105.
5. Cross, F., "The Behavior of Stock Prices On Fridays And Mondays", **Financial Analysts Journal**, November/December 1973, s. 67-69.
6. French, K., "Stock Returns And The Weekend Effect", **Journal of Financial Economics**, Vol.8, 1980, s. 55-69.
7. Gibbons, M. ve Hess, P., "Day of The Week Effects and Asset Returns", **Journal of Business**, 54 1981, s.579-596.
8. Lakonishok, J. ve Levy, M., "The Weekend Effects in Stock Returns", **Journal of Finance**, June 1982, s. 883-889.
9. Smlrlock, M. ve Starks, L., "Day-Of-The-Week And Intraday Effects in Stock Returns", **Journal of Financial Economics**, September 1986, s. 97-210.
10. Keim, D. ve Stambaugh, R., "A Further Investigation of The Weekend Effect in Stock Returns", **Journal of Finance**, July 1984, s. 819-837.
11. Rogalski, R. J., "New Findings Regarding Day-of-the-Week Returns over Trading and Non-trading Periods: A Note", **Journal of Finance**, 39 1984, s. 1603-1614.
12. Harris, L., "A Transaction's Data Study of Weekly and Intradaily Patterns in Stock Returns", **Journal of Financial Economics**, 16 1986, s. 99-117.
13. Santesmases, M., "An Investigation of The Spanish Stock Market Seasonalities", **Journal of Business, Finance & Accounting**, Vol.13, No.2, 1986, s. 267-276.
14. Corhay, A., "The Equilibrium Pricing Models: Their Relationships And Their Application To Portfolio Theory", **Cahiers Economiques de Bruxelles**, Vol. 0 (125), 1990, s. 33-51.
15. Barone E., "The Italian Stock Market Efficiency and Calendar Anomalies", **Journal of Banking and Finance**, Vol.14, 1990, s. 483-510.
16. Solnik, B. ve Bousquet, L., "Day-of-The-Week Effect On The Paris Bourse", **Journal of Banking & Finance**, Vol.14, 1990, s. 461-468.
17. Alexakis, P. ve Xanthakis M., "Day-of-the-Week Effect on the Greek Stock Market", **Applied Financial Economics**, Vol.5, 1995, s. 43-50.
18. Lucey, B.M., "Some Empirics of The ISEQ", **Economic And Social Review**, 25 (2) 1994, s. 157-177.

19. Athanassakos, G. ve Robinson, M. J., "The Day-of-The-Week Anomaly: The Toronto Stock Exchange Experience", **Journal of Business Finance and Accounting**, 21 1994, s. 833-856.
20. Jaffe, J. ve Westerfield, R., "Patterns In Japanese Common Stock Returns: Day of The Week And Turn Of The Year Effects", **Journal of Financial And Quantitative Analysis**, June 1985, s. 261-272.
21. Condoyanni, L, O'Hanlon J. ve Ward, C. W. R., "Day of the Week Effect on Stock Returns: International Evidence", **Journal of Business Finance and Accounting**, 14 1987, s. 159-175.
22. Aggarwal R. ve Rivoli, P., "Seasonal and the Day of the Week Effect in Four Emerging Markets", **Financial Review**, Vol.24, 1989, s. 541-550.
23. Ho, Y. K., "Stock Return Seasonalities in Asia Pacific Markets", **Journal of International Financial Management And Accounting**, Vol.2, 1990, s. 44-77.
24. Lee I., Pettit R. ve Swankoski, M., "Daily Return Relationships Among Asian Stock Markets", **Journal of Business Finance & Accounting**, Vol.17, No.2, Spring 1992, s. 265-284.
25. Wong, K.A., Hui, T.K. ve Chan, C.Y., "Day-of-The-Week Effects: Evidence From Developing Stock Markets", **Applied Financial Economics**, Vol.2, 1992, s. 49-56.
26. Aggarwal A. ve Tandon, K., "Anomalies or Illusions?: Evidence from Stock Markets in Eighteen Countries", **Journal of International Money and Finance**, 13 1994, s. 83-106
27. Erbil, A. F., "Stock Market Seasonality in the Istanbul Stock Exchange", **Yayımlanmamış Master Tezi**, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 1993.
28. Muradoğlu, G. ve Oktay, T., "Türk Hisse Senedi Piyasasında Zayıf Etkinlik: Takvim Anomalileri", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Vol.11, 1993, s. 51-62.
29. Karan, M. B., "İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Hafta Sonu Etkisi." **Yaklaşım**, Vol.20, 1994, s. 99-109.
30. Balaban E., "Day of the Week Effects: New Evidence from an Emerging Stock Market", **Applied Economics Letters**, Vol.2, 1995, s. 139-143.
31. Dağlı, H., "Türk Hisse Senedi Piyasasının Takvim Etkileri: Haftanın Günü Ve Ay Etkileri", Prof. Dr. İsmail TÜRK'e Armağan, **Sermaye Piyasası Kurulu Yayını**, 1996.
32. Özmen, T., "Dünya Borsalarında Gözlemlenen Anomaliler ve İMKB Üzerine Bir Deneme", **Sermaye Piyasası Kurulu Yayını**, Yayın No: 61, 1997.
33. Bildik R., "Day-of-the-Week Effects in Overnight Interest Rates: Evidence from Turkish Money Markets", **Istanbul Stock Exchange Review**, April-June 1989, s. 49-80.
34. Cohen, J., "Statistical Power Analysis For The Behavioral Sciences", **Academic Press**, 1977, New York.

K üçüncü sektör KOOPERATİFÇİLİK

TURİZM SEKTÖRÜNDE TÜKETİCİNİN MAL VE HİZMET SEÇME HAKKI

Doç.Dr.Kurban ÜNLÜÖNEN*

Protection of consumers differs in terms of manufacturing industry to service industries. This difference, especially arises in the tourism industry because tourist as a consumer has no chance to test touristic product before purchasing.

In this study firstly, the right to be able to choose goods and service of consumer as one of the consumer rights was theoretically examined. Then, a questionnaire was applied to both domestic and international tourists to evaluate the Turkish tourism industry concerning the subject and the research hypotheses were statistically tested using the information obtained by questionnaires.

The research results showed that there is no statistically meaningful relation between adequacy in the right to be able to choose goods and services of tourists and the factors of age and travel type; but there exist a statistically meaningful relation between the factors of education, nationality, age, period of stay, and the type of transportation used.

GİRİŞ

Tüketicinin korunması, mal ve hizmet üreten sektörler açısından farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılık turistik tüketicinin hizmeti almadan önce test etme şansının olmaması nedeniyle, özellikle turizm sektöründe ortaya çıkmaktadır.

* Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Bu durum evrensel tüketici hakları içerisinde yer alan, tüketicinin mal ve hizmet seçme hakkının, turizm sektöründe daha dikkatli ve verimli bir biçimde kullanılabilmesi için çeşitli özel tedbirler alınmasını gerektirmektedir. Bu tedbirlerin belirlenebilmesi için ise hakkın yeterliliği konusunun incelenmesine ihtiyaç vardır.

Bu çalışmada tüketicinin mal ve hizmet seçme hakkı önce teorik olarak incelenmiştir. Ardından konuyla ilgili olarak Türk turizm sektörünün bir değerlendirilmesini yapabilmek için yerli ve yabancı turistlere anket uygulanmış ve ortaya konulan araştırma hipotezleri, bu anketlerden elde edilen veriler yardımıyla istatistiksel olarak test edilmiştir.

Tüketicinin Mal ve Hizmet Seçme Hakkı

Mal ve hizmet seçme hakkı, tüketicilere çok çeşitli ve kaliteli mal ve hizmetlerin ucuz fiyattan sunulması, satış sonrası hizmetlerin yeterli düzeyde olmasıdır.

Demokrasilerde, siyasal yetkiyi kullanacak kişileri özgür iradeleriyle seçen vatandaşlar (tüketiciler), istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetleri seçme hakkına da sahip olmalıdır. Bu sebeple tüketiciye alternatif mal ve hizmetler sunulmalı, piyasa alternatifsiz bırakılmamalıdır. Piyasa ekonomisinin temel mantığı da, alternatif mal ve hizmetler yoluyla rekabetin geliştirilebilmesine dayanır (1).

Tüketicinin temel hakları arasında yer alan seçme hakkı kapsamında;

- * Rekabetçi fiyatlara ve karşılaştırılabilir diğer niteliklere sahip çok çeşitli mal ve hizmetin tüketiciye sunulması,
- * Çok çeşitlilik (alternatif) söz konusu olmayan sahalarda; kabul edilebilir fiyat, tatminkar kalite ve servis garantisinin sağlanması unsurları yer almaktadır.
- * Ayrıca bu hak, satıcının suistimalini gösteren katılgı (iltihak) tip sözleşmelerdeki, zorlayıcı kredi şartları vb. haksız hükümler ve baskı oluşturan satış yöntemlerine karşı korunma hakkı verir (2).

Günümüzde mal ve hizmet çeşitliliğinin fazlalaşması, tüketicilerin daha kaliteli mal ve hizmeti daha düşük fiyatlarda elde etme imkanına sahip olması demektir. Mal ve hizmet çeşitliliği, rekabeti, rekabet de tüketiciye kalite ve ucuzluğu getirmektedir.

Özellikle gelişmiş ülkelerde yürürlüğe konulan rekabeti artırıcı anti-kartel yasaları ve düzenlemeleri seçme hakkının tanınması mantığına dayanmaktadır (3).

Gelişmiş ülkelerde turizm sektöründe seçme hakkının etkili biçimde kullanılmasına ilişkin olarak da çeşitli tedbirler alınmaktadır.

Bu kapsamda; Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkelerinde rekabetin sağlanabilmesi ve tüketicilerin serbestçe seçim yapabilmesi için havayolu ulaşımında düzenlemeler yapılmıştır. A.B.D. deregülasyona tek adımda geçiş yaparken, A.B. kademeli bir deregülasyonu benimsemiştir. Bu yaklaşımın temel nedeni, A.B.D.'nde olduğu gibi pazarın çok yaşamaması ve bazı büyük şirketlerin kısa zamanda yeni şartlara uyum sağlayamayarak iflas etmelerinin önlenmesidir (4).

Havayolu işletmeleri rekabetçi işletmeler içinde sınıflandırılmıştır. Bununla beraber bazı düzenlemelere göre hatların birçoğu bir veya birkaç hava yolu şirketi tarafından kontrol edilmektedir. Bu sebeple bu şirketler monopol yapı içerisinde değerlendirilir (5).

A.B.D.'nde 1.1.1985 tarihine kadar sivil havacılıkla ilgili bütün uygulamalar hükümet tarafından sıkı kontrol altında tutulmuştur. 1978'de CAB (Sivil Havacılık Kurumu) bilet fiyatları, turlar, rotalar ve havayolu biletlerinin dağıtımını (satışı) konularında idari kontrolü yavaş yavaş ortadan kaldırmıştır (6).

Havayolu işletmelerini düzenlemede kullanılan enstrümanlar fiyat düzenlemeleri, hat ve hizmet sertifikasyonu ile haksız rekabet yöntemlerinin kısıtlanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Fiyat düzenlemelerinde her bir hat ve hizmet için minimum fiyat belirlenmektedir. Hat sertifikasyonu belirli bir hatta hizmetin işletmeye veya işletmelere tahsis edilmesini açıklarken, hizmet sertifikasyonu ise düzenli tarifeli, charter tarifeli ve diğer taşımacılık faaliyetleri ile ilgili hakları açıklamaktadır. Haksız rekabet yöntemlerinin kısıtlanması kapsamında ulaşım ile ilgili sunulan yardımcı hizmetlerin (yiyecekler, bagaj ve depo vb.) kontrolü yer almaktadır (7).

AB.'nin 1993 yılında başlattığı hava trafiğinin deregülasyonu sonucu oluşan rekabet sayesinde, tüketicilerin ucuz bilet fiyatlarından yararlanma yolu tamamen açılmıştır (8).

Havayolu işletmelerinin deregülasyonu sonucunda fiyatlar eskiye oranla daha düşük olarak ortaya çıkmıştır (9). A.B.'nde tarifeli uçuş seferlerindeki fiyat indirimleri ve charter seferlerinin pazarın yaklaşık yarısını oluşturduğundan, yolcuların % 90'ı daha ucuza seyahat etmişlerdir (10).

Deregülasyon uygulamaları sonucunda, çok farklı pazarlara hizmet eden firmalar ortaya çıkmış ve uçuş sayısı önemli oranda artmıştır. Buna karşılık uçuşlardaki zamanında hareket ilkesi önemli ölçüde aksamıştır (11).

Yapılan bu düzenlemelerin gerek A.B.D.'nde gerekse A.B. ülkelerinde tüketicilere etkisi olumlu olmuştur (12).

2. Türk Turizm Sektöründe Tüketicinin Mal ve Hizmet Seçme Hakkı İle İlgili Araştırma

2.1. Araştırma İle İlgili Bilgiler

2.1.1. Araştırmanın Amacı

Hemen tüm endüstrilerde olduğu gibi turizmde de, tüketici odaklı yaklaşımların rekabetçi bir üstünlük sağlaması ve son yıllardaki bilinçli tüketim anlayışı, turistlerin bazı temel haklarının tanımlanması ve korunması konularını da gündeme getirmiştir. Buna paralel olarak Türkiye'de de tüketici hakları konusundaki mevzuatın yetersizliği hissedilerek, tüketici olarak turistleri de ilgilendiren birtakım yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Yapılan yeni düzenlemelerle mal ve hizmet seçme hakkını tüketici olan turistlerin nasıl değerlendirdiklerinin ortaya konulması ve buna göre uygun çözüm önerilerinin getirilmesi gerekmektedir.

Araştırmanın amacı da bu çerçevede içerisinde, turistik tüketicinin mal ve hizmet seçme hakkını olumlu ve olumsuz yönde etkileyen faktörlerin ortaya konulmasıdır.

2.1.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın evreni, Türkiye'ye gelen yabancı turistler ile yurt içi turizm aktivitelerine katılan yerli turistlerdir.

Örnekleme Dağılımını; 239'u Alman, 138'i Türk, 45'i Fransız, 80'i İngiliz ve 26'sı da Belçika'lı olmak üzere toplam 528 denek oluşturmuştur.

Araştırmada kullanılan veriler, Türkçe, Almanca, İngilizce ve Fransızca olarak hazırlanan anket formları yardımıyla, tesadüfi olarak belirlenen ve soruları cevaplamada istekli davranan turistlerden elde edilmiştir. Anket, Türkiye'de turizm hareketlerinin yoğunlaştığı on merkezde (Marmaris, Bodrum, Kuşadası, Fethiye, Pamukkale, Efes, Belek, Antalya, Sarımsaklı, Mersin) uygulanmıştır. Toplanan veriler üzerinde bilgisayar ortamında SPSS paket programı aracılığıyla istatistiksel analizler yapılmıştır.

Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığı χ^2 (ki-kare) analizi test tekniği kullanılarak araştırılmıştır. Aralarında ilişki bulunan değişkenlere, ölçme düzeylerine uygun olarak Cramer ilişki katsayısı uygulanmıştır (13).

2.1.1. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma hipotezleri; cinsiyet, eğitim, milliyet, yaş, seyahat tipi, kalış süresi ve kullanılan ulaştırma araçları gibi bağımsız değişkenlerle, tüketici hakları içinde sayılan mal ve hizmet seçme hakkı arasındaki ilişkileri ortaya koyabilmek amacıyla kurulmuştur.

H_1 : Turistlerin cinsiyetleri ile mal ve hizmet seçme hakkının yeterliliği açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri arasında bir ilişki vardır.

H_2 : Turistlerin eğitim düzeyi ile mal ve hizmet seçme hakkının yeterliliği açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri arasında bir ilişki vardır.

H_3 : Turistlerin milliyetleri ile mal ve hizmet seçme hakkının yeterliliği açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri arasında bir ilişki vardır.

H_4 : Turistlerin yaşları ile mal ve hizmet seçme hakkının yeterliliği açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri arasında bir ilişki vardır.

H_5 : Turistlerin seyahat tipleri ile mal ve hizmet seçme hakkının yeterliliği açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri tipleri arasında bir ilişki vardır.

H_6 : Turistlerin turistik bölgede kalış süreleri ile mal ve hizmet seçme hakkının yeterliliği açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri arasında bir ilişki vardır.

H_7 : Turistlerin kullandıkları ulaştırma araçları ile mal ve hizmet seçme hakkının yeterliliği açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri arasında bir ilişki vardır.

2.2. Araştırma Bulguları

Araştırma hipotezleriyle ilgili bulgular ve sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Turistlerin, mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri ile cinsiyetleri arasında bir ilişki (H_1) olup olmadığını aramak amacıyla uygulanan χ^2 testi sonucu Tablo: 1.'de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre %5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilememiştir. Turistlerin; mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmelerinde cinsiyet faktörünün önemli bir değişken olmadığı görülmüştür.

Tablo: 1.

**Türkiye'nin Mal ve Hizmet Seçme Hakkı Açısından
Değerlendirilmesinin Cinsiyete Göre Dağılımı**

Sayı Satır%	Fikrim yok	Yetersiz	Yeterli	Satır Toplam
CİNSİYET				
KADIN	38 14,9	44 17,3	173 67,8	255 48,3
ERKEK	39 14,3	38 13,9	196 71,8	273 51,7
Sütun Toplam	77 14,6	82 15,5	369 69,9	528 100,0

Ki-Kare Değeri = 1,27346 Serbestlik Derecesi = 2 P > 0.05

Turistlerin, mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri ile eğitim düzeyleri arasında bir ilişki (H_1) olup olmadığını aramak amacıyla uygulanan χ^2 testi sonucu Tablo: 2.'de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre %5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir. Turistlerin; mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmelerinde eğitim faktörünün önemli bir değişken olduğu görülmüştür.

Tablo: 2.

**Türkiye'nin Mal ve Hizmet Seçme Hakkı Açısından
Değerlendirilmesinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı**

Sayı Satır %	Fikrim yok	Yetersiz	Yeterli	Satır Toplam
EĞİTİM DURUMU				
İLKÖĞRETİM	15 36,6	8 19,5	18 43,9	41 7,8
LİSE VE DENGİ	23 14,5	19 11,9	117 73,6	159 30,3
ÜNİVERSİTE	21 8,6	44 18,1	178 73,3	243 46,4
LİSANSÜSTÜ	18 22,2	10 12,3	53 65,4	81 15,5
Sütun Toplam	77 14,7	81 15,5	366 69,8	524 100,0

Ki-Kare Değeri = 30,76876 Serbestlik Derecesi = 6 P < 0.05

Cramer's v : ,17135

Türkiye'nin mal ve hizmet seçme hakkı açısından değerlendirilmesinde turistlerin eğitim düzeylerinin etkili olduğu söylenebilir. Genel olarak eğitim düzeyi düştükçe bu hak açısından Türkiye'deki yeterlilik düzeyinin düşük olduğuna ilişkin görüşler ağırlık kazanmaktadır.

Turistlerin, mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri ile milliyetleri arasında bir ilişki (H_3) olup olmadığını aramak amacıyla uygulanan χ^2 testi sonucu Tablo: 3.'de verilmiştir. Eldé edilen bulgulara göre % 5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir. Turistlerin; mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmelerinde milliyet faktörünün önemli bir değişken olduğu görülmüştür.

Tablo: 3.

Türkiye'nin Mal ve Hizmet Seçme Hakkı Açısından Değerlendirilmesinin MilliyeteGöre Dağılımı

Sayı Satır %	Fikrim yok	Yetersiz	Yeterli	Satır Toplam
MİLLİYET				
TÜRK	11 8,0	41 29,7	86 62,3	138 26,1
ALMAN	59 24,7	29 12,1	151 63,2	239 45,3
FRANSIZ		9 20,0	36 80,0	45 8,5
İNGİLİZ	6 7,5	2 2,5	72 90,0	80 15,2
BELÇİKALI	1 3,8	1 3,8	24 92,3	26 4,9
Sütun Toplam	77 14,6	82 15,5	369 69,9	528 100,0

Ki-Kare Değeri = 73,31648 Serbestlik Derecesi = 8 $P < 0.05$

Cramer's v : ,26349

Milliyet değişkeni baz alındığında, mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi en yüksek oranda yetersiz değerlendirenler Türk ve Fransız turistler olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın; İngilizler, Belçikalılar ve Almanların ise Türkiye'yi bu hak açısından oldukça yeterli görmekte-dirler. Yerli turistlerin tüketici haklarını bu derece yetersiz olarak değerlendirmelerinin genel sebepleri olarak şunlar söylenebilir: a) genellikle bireysel seyahat etmeleri dolayısıyla haklarını

savunacak bir aracı kurum olmayışı, b) hizmet sunanlar tarafından ikincil pazar müşterileri olarak değerlendirilmeleri, c) sahip oldukları haklar konusundaki bilgilerinin, dolayısıyla tüketim bilincinin eksikliği ve d) Türkiye'deki tüketicinin korunması mevzuatının uygulanmasındaki yetersizlikler.

Turistlerin, mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri ile yaş grupları arasında bir ilişki (H_4) olup olmadığını aramak amacıyla uygulanan χ^2 testi sonucu Tablo: 4.'de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre % 5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir. Turistlerin; mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmelerinde yaş grubu faktörünün önemli bir değişken olduğu görülmüştür.

Tablo: 4.

Türkiye'nin Mal ve Hizmet Seçme Hakkı Açısından Değerlendirilmesinin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Sayı Satır %	Fikrim yok	Yetersiz	Yeterli	Satır Toplam
YAŞ GRUPLARI				
- 19	13 18,3	17 23,9	41 57,7	71 13,6
20 - 29	20 10,3	24 12,3	151 77,4	195 37,4
30 - 39	25 20,3	15 12,2	83 67,5	123 23,6
40 - 49	13 15,3	14 16,5	58 68,2	85 16,3
50 +	6 12,5	10 20,8	32 66,7	48 9,2
Sütun Toplam	77 14,8	80 15,3	365 69,9	522 100,0

Ki-Kare Değeri = 15,75389 Serbestlik Derecesi = 8 $P < 0.05$

Cramer's v : ,12284

Türkiye'nin mal ve hizmet seçme hakkı açısından değerlendirilmesinde turistlerin yaşının etkileyici bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Turistlerin yaşı arttıkça Türkiye'yi mal ve hizmet seçme hakkı açısından yetersiz görmüşlerdir. Bunun aksine turistlerin yaşı azaldıkça Türkiye'yi bu hak açısından ise yeterli değerlendirmişlerdir.

Turistlerin, mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri ile seyahat tipleri arasında bir ilişki (H_3) olup olmadığını aramak amacıyla uygulanan χ^2 testi sonucu Tablo: 5.'de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre % 5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilememiştir. Turistlerin; mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmelerinde seyahat tipi faktörünün önemli bir değişken olmadığı görülmüştür.

Tablo: 5.

Türkiye'nin Mal ve Hizmet Seçme Hakkı Açısından Değerlendirilmesinin Seyahat Tipine Göre Dağılımı

Sayı Satır %	Fikrim yok	Yetersiz	Yeterli	Satır Toplam
SEYAHAT TİPİ				
MÜNFERİT	26 16,7	28 17,9	102 65,4	156 29,7
GRUP	14 13,0	22 20,4	72 66,7	108 20,5
PAKET TUR	37 14,1	31 11,8	194 74,0	262 49,8
Sütun Toplam	77 14,6	81 15,4	368 70,0	526 100,0

Ki-Kare Değeri = 6,50915 Serbestlik Derecesi = 4 $P > 0.05$

Turistlerin, mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri ile turistik bölgede kalış süreleri arasında bir ilişki (H_6) olup olmadığını aramak amacıyla uygulanan χ^2 testi sonucu Tablo: 6.'da verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre % 5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir. Turistlerin; mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmelerinde turistik bölgedeki kalış süresi faktörünün önemli bir değişken olduğu görülmüştür.

Tablo: 6.

**Türkiye'nin Mal ve Hizmet Seçme Hakkı Açısından
Değerlendirilmesinin Kalış Süresine Göre Dağılımı**

Sayı Satır %	Fikrim yok	Yetersiz	Yeterli	Satır Toplam
KALIŞ SÜRESİ 0 - 7 GÜN	21 12,6	31 18,6	115 68,9	167 31,8
8 - 14 GÜN	40 15,7	27 10,6	187 73,6	254 48,4
15 - 21 GÜN	11 16,2	8 11,8	49 72,1	68 13,0
22 + ... GÜN	4 11,1	15 41,7	17 47,2	36 6,9
Sütun Toplam	76 14,5	81 15,4	368 70,1	525 100,0

Ki-Kare Değeri = 25,83904 Serbestlik Derecesi = 6 $P < 0,05$

Cramer's v : ,15687

Turistik bölgede kalış süresinin mal ve hizmet seçme hakkının değerlendirilmesi üzerine etkileri dikkate alındığında, oldukça çarpıcı sonuçlarla karşılaşmıştır. Turistlerin bölgede kalış süresi arttıkça bu hakkın yeterliliğine ilişkin olumsuz görüşlerinin daha ağır bastığı gözlenmiştir. Bu konuda, iki haftaya kadar süren programların, uzun süreli programlara nazaran daha olumlu değerlendirmeler içerdiği tespit edilmiştir.

Turistlerin, mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmeleri ile kullandıkları ulaştırma araçları arasında bir ilişki (H_1) olup olmadığını aramak amacıyla uygulanan χ^2 testi sonucu Tablo: 7.'de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre % 5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir. Turistlerin; mal ve hizmet seçme hakkı açısından Türkiye'yi değerlendirmelerinde kullandıkları ulaştırma araçları faktörünün önemli bir değişken olduğu görülmüştür.

Tablo: 7.

Türkiye'nin Mal ve Hizmet Seçme Hakkı Açısından Değerlendirilmesinin Kullanılan Ulaştırma Araçlarına Göre Dağılımı

Sayı Satır %	Fikrim yok	Yetersiz	Yeterli	Satır Toplam
ULAŞIM ARACI				
OTOMOBİL	6 7,6	21 26,6	52 65,8	79 15,0
OTOBÜS	5 8,1	15 24,2	42 67,7	62 11,8
TREN, GEMİ	1 10,0	1 10,0	8 80,0	10 1,9
UÇAK	65 17,3	45 12,0	266 70,7	376 71,3
Sütun Toplam	77 14,6	82 15,6	368 69,8	527 100,0

Ki-Kare Değeri = 19,33708 Serbestlik Derecesi = 6 $P < 0.05$

Cramer's ν : ,13545

Mal ve hizmet seçme hakkının değerlendirilmesinde bir diğer önemli belirleyici faktör de seyahatte kullanılan ulaştırma aracıdır. Otomobil ve otobüsle seyahat eden turistlerin bu hak açısından Türkiye'yi oldukça yetersiz olarak değerlendirdikleri; buna karşın uçak, gemi ve trenle seyahat eden turistlerin ise bu konuda daha olumlu değerlendirmelere sahip oldukları gözlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bir ülkedeki tüketici haklarının değerlendirilebilmesindeki en önemli araç, bu haklara sahip bireylerin kendi hakları konusundaki düşüncelerinin tespit edilmesine dayanan çalışmalardır. Bu sayede mevcut durum değerlendirilebilecek, yeni düzenlemeler hak sahiplerinin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda yapılabilecektir.

Bu araştırma ile tüketiciler gözüyle Türkiye'deki tüketici hakları konusunda mevcut durum ortaya konulmak suretiyle, yeni düzenlemelere yön verebilecek veriler elde etmek amaçlanmıştır. Buna göre elde edilen bulgular ve yapılan istatistiksel test sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Yapılan testler sonucunda; mal ve hizmet seçme hakkı ile cinsiyet ve seyahat tipi faktörleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı; eğitim, milliyet, yaş, kalış süresi ve kullanılan ulaştırma aracı faktörleri arasında ise anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmıştır.

Bu çalışmanın gerek teorik gerekse araştırma kısmında ele alınan bilgi ve veriler ışığında yukarıda incelenmiş olan sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkarak aşağıdaki öneriler getirilebilir.

Son yıllarda ülkemizde tüketici haklarıyla ilgili mevzuatta oldukça olumlu gelişmeler görülmektedir. Bununla birlikte bu mevzuatın özellikle turistik tüketicinin korunmasına yönelik uygulamalarında aksamalar meydana gelmektedir. Konu turist açısından Turizm Bakanlığı, tüketici açısından ise Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın ilgi alanına girmektedir. Bu durum uygulamada bir dağınıklığa neden olmaktadır. Turistik tüketicinin korunması ile ilgili olarak Turizm Bakanlığı'nın yetki ve yaptırım gücü oldukça sınırlıdır. Diğer taraftan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın uygulamalarının ise somut ürünlerle ilgili tüketici haklarında yoğunlaştığı görülmektedir. Tüketicinin korunması açısından daha geniş imkan ve yetkilere sahip olan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın ilgili yönetmeliklerinde turistik ürünün özelliklerini de dikkate alması ve gerek kendi teşkilatı içerisinde, gerekse ilgili kurullarda konunun uzmanlarından ve diğer ilgililerden yararlanması yerinde olacaktır.

Tüketicinin korunmasına yönelik uygulamalar için en önemli performans göstergesi, tüketicilerden gelen şikayetlerdir. Bu şikayetler tüketicinin mağduriyetini önleyebileceği gibi sistemin iyi bir şekilde çalışmasını da sağlar. Aynı zamanda kamu kuruluşları ve işletmeler için önemli bir geri beslemedir. Dolayısıyla şikayet mekanizmasının oldukça basitleştirilmesi gerekmektedir.

Her alanda olduğu gibi, turizmde de kamu otoritesinin en temel işlevlerinden birisi denetlemedir. Turizmde başarının temel koşutu, turist memnuniyeti olduğundan, kamu otoritelerince yapılacak denetlemelere etkinlik kazandırılması hayati önem taşımaktadır. Denetlemelerin belli dönemlerle sınırlı olmaktan çıkartılıp bütün bir yılı kapsaması ve süreklilik göstermesi gerekmektedir. Bunun başarılabilmesi için ise, merkezi turizm örgütü, yerel yönetim, yerel turizm örgütü ve turizm meslek teşekkülleri arasında sıkı bir işbirliği sağlanmalıdır.

Tüketici hakları ile ilgili olarak kamu otoritelerinin yapacağı çalışmalar tek başına yeterli olamamaktadır. Gerek gelişmiş ülkelerdeki mesleki birliklerin, gerekse TÜRSAB'ın son yıllarda daha da geliştirdiği uygulamalarda görüldüğü gibi bu konuda mesleki birliklerin katkıları yadsınmaz. Buradan hareketle ülkemizde başta konaklama işletmeleri olmak üzere, tüm turizm işletmelerinin oluşturacakları mesleki birliklere, TÜRSAB gibi yasal bir kimlik kazandırılması zorunlu görülmektedir.

Bu araştırmanın düşündürücü sonuçlarından birisi de yerli turistlerin, ülkemizdeki mal ve hizmet seçme hakkının yeterliliği açısından en olumsuz görüşlere sahip grubu oluşturmasıdır. İç turizm hareketlerinin ülke turizmi açısından taşıdığı tartışılmaz önem göz önüne alındığında, hem kamu otoritelerinin, hem de turizm işletmelerinin, yerli turistlerin tüketici haklarından yararlanmalarının sağlanması konusunda gelişmiş ülkelere benzer duyarlılığı göstermeleri gerekmektedir.

Rehberler, özellikle paket turla gelen turistlerin seyahatleri süresince en yakın ilişki içinde buldukları bir hizmet grubunu oluşturmaktadır. Bu özel durum, turistik tüketicinin mal ve hizmet seçme hakkının korunması konusunda da rehberlere önemli görevler düşüğünü göstermektedir. Rehberliğe gölge düşürecek bir tavır olan, turisti olumsuz biçimde belli bir marka ya da işletmeye yönlendirme tutum ve davranışlarının ortadan kaldırılabilmesi için, mesleki niteliklerin asgari sınırları belirlenmeli ve etkin çalışacak bir mesleki birliğin sağlayacağı iş etiği kuralları denetimine yönelik oto kontrol mekanizması kurulmalıdır. Bu konuda işveren konumundaki seyahat acentaları da gerekli hassasiyeti göstermelidir.

Çalışmanın sonuçlarından yola çıkarak, paket turlarla seyahat edilmesi yönteminin, turistik mal ve hizmeti seçme haklarının daha iyi kullanılmasını sağladığı söylenebilir. Seçme hakkının bizzat kendisi, seyahat tipi yönünden bir sınırlandırma yapılmasına engel oluşturduğuna göre; özellikle grup ve bireysel seyahat edenlerin seçme haklarını daha iyi kullanabilmelerinin sağlanması için, turistik tüketicilerin de örgütlenmesi gerekli görülmektedir. Ancak bu konuda örgütlenme tek başına yeterli olamaz. Genelde tüketicilerin, özelde turistlerin temel tüketici hakları konusunda bilinçlenmeleri en kalıcı çözümdür. Kamu otoritesinin, işletmelerin, tüketici örgütlerinin ve en önemlisi tüketicilerin bu konuda üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- (1) FERMAN, Murat, **Tüketicinin Korunması Meselesine Gelişimci Bir Yaklaşım**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1993-17, İstanbul 1993, s.14.
- (2) TSE, "Tüketici Hakları", Standard, Yıl: 37, Sayı: 433, Ocak, 1998. s. 55.
- (3) FERMAN, Murat, **Tüketicinin Korunması Meselesine Gelişimci Bir Yaklaşım**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1993-17, İstanbul 1993, s.14.
- (4) KÖFTEOĞLU, Fehmi (Editör), **Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve Türkiye**, Turpress Yayınları, Türsab 25. Yıl Dizisi -1, İstanbul. 1997, s. 47.48.
- (5) KUSHMAN, John E., "Increasing Competition Through Deregulation: Do Consumers Win Or Lose?", **The Frontier Of Research In The Consumer Interest**, (Ed. E.Scott

- Maynes), Colombia, 1988 pp. 427.
- (6) GEE, Y.Chuck; MAKENS, C.James; CHOY, J.L.Dexter, **The Travel Industry**, Van Nostrand Reinhold, Second Edition, New York. 1989 s.201.
- (7) KUSHMAN, John E., "Increasing Competition Through Deregulation: Do Consumers Win Or Lose?", **The Frontier Of Research In The Consumer Interest**, (Ed. E.Scott Maynes), Colombia, 1988 pp. 428.
- (8) FERMAN, Murat, **Tüketicinin Korunması Meselesine Gelişimci Bir Yaklaşım**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1993-17, İstanbul 1993, s.43.
- (9) KUSHMAN, John E., "Increasing Competition Through Deregulation: Do Consumers Win Or Lose?", **The Frontier Of Research In The Consumer Interest**, (Ed. E.Scott Maynes), Colombia, 1988 pp. 431.
- (10) KÖFTEOĞLU, Fehmi (Editör), **Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve Türkiye**, Turpress Yayınları, Türsab 25. Yıl Dizisi -1, İstanbul. 1997, s. 47.
- (11) KUSHMAN, John E., "Increasing Competition Through Deregulation: Do Consumers Win Or Lose?", **The Frontier Of Research In The Consumer Interest**, (Ed. E.Scott Maynes), Colombia, 1988 pp. 431-432.
- (12) KÖFTEOĞLU, Fehmi (Editör), **Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve Türkiye**, Turpress Yayınları, Türsab 25. Yıl Dizisi -1, İstanbul. 1997, s. 48.
- (13) ÖNGEL, Erkan, **Araştırmacılar İçin Kimi İstatistiksel Teknikler**, Ankara, 1980 s.124-135.

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU'NUN YAYINLARI

KDV DAHİL FİYATI

1.	1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Uygulamasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunlar (VI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler)	1.800.000 TL.
2.	Kooperatif Şirketler (Yayın No. 30)	1.200.000 TL.
3.	Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları (Yayın No. 34)	1.800.000 TL.
4.	Kooperatifçilik ve İlkokul (Yayın No. 38)	1.200.000 TL.
5.	Kooperatifçilik Bilgisi (Yayın No. 40)	1.200.000 TL.
6.	Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği (Yayın No. 41)	1.800.000 TL.
7.	Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası IX. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 42)	1.200.000 TL.
8.	Türk Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler (Yayın No. 43)	1.800.000 TL.
9.	X. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 44)	1.800.000 TL.
10.	Atatürk ve Kooperatifçilik (Yayın No. 45)	1.200.000 TL.
11.	The Cooperative Movement in Turkey and Its Exopted Development (Yayın No. 46)	1.200.000 TL.
12.	Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri (Yayın No. 48)	2.400.000 TL.
13.	Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Millî Ekonomiye Katkıları (Yayın No. 49)	2.400.000 TL.
14.	Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim (Yayın No. 50)	1.800.000 TL.
15.	Çorlu İlçesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Grup Tanımının Ekonomik Analizi (Yayın No. 52)	1.800.000 TL.
16.	Vakıflar Tüzüğü (Yayın No. 53)	1.200.000 TL.
17.	Karınca Dergisi Kooperatifçilikle İlgili Bibliyografya (Yayın No. 55)	1.600.000 TL.
18.	XI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 57)	2.400.000 TL.
19.	XI. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No. 59)	2.400.000 TL.
20.	Türkiye'de Kooperatifin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri (Yayın No. 60)	2.400.000 TL.
21.	Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği (Yayın No. 61)	1.800.000 TL.
22.	Marketin Functions On Foreign Trade in Turkey and In The United States of America (Yayın No. 63)	2.400.000 TL.
23.	"Dünyada Mekan" Konut Kooperatifleri - Seminer- Tebliğler (Yayın No. 64)	1.800.000 TL.
24.	"Altın Bilezik" Esnaf ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatifleri - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 65)	1.800.000 TL.
25.	"Bir Lokma Bir Hırka" Tüketim Kooperatifleri - Seminer Tebliğler (Yayın No. 65)	1.800.000 TL.
26.	XII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 67)	1.800.000 TL.
27.	XII. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No. 68)	2.400.000 TL.
28.	Türkiye'de Tüketim Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu, Alınması Gereken Tedbirler- Araştırma (Yayın No. 70)	2.400.000 TL.
29.	Anadolu Basınında Kooperatifçilik (Yayın No. 71)	2.400.000 TL.
30.	Bütün Değişiklikleriyle Kooperatifler Kanunu (Yayın No. 72)	2.400.000 TL.
31.	Türkiye'de Sendikalar Faaliyetleri İçindeki Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Gelişme İmkanları - Araştırma (Yayın No. 73)	2.400.000 TL.
32.	Yeni Seminer- Tebliğleri - (Kooperatifçilik Dergisi Özel Sayısı)	2.400.000 TL.
33.	Türkiye'deki Kooperatiflerin Avrupa Topuluğu Bünyesine Entegrasyonu - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 74)	1.800.000 TL.
34.	"Kooperatifler ve Özelleştirme" - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 75)	1.800.000 TL.
35.	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 76)	1.800.000 TL.
36.	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğler (Yayın No. 77)	2.400.000 TL.
37.	Kooperatif Yönetim Kurulu Üyelerinin Hukuki Sorumluluğu (Yayın No. 78) (1991 Yılı)	2.500.000 TL.
38.	1992 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No. 80)	2.500.000 TL.
39.	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğleri (Yayın No. 81)	3.000.000 TL.
40.	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğleri (Yayın No. 82)	3.000.000 TL.
41.	Millî Hakimiyetin İktisadî, Sosyal ve Kültürel Temelleri Sempozyumu Tebliğleri (Yayın No. 83)	3.000.000 TL.
42.	1983 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No. 84)	2.400.000 TL.
43.	1994 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No. 85)	5.000.000 TL.
44.	XV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 86)	5.000.000 TL.
45.	XV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğler (Yayın No. 87)	5.000.000 TL.
46.	Türkiye'de Kooperatifçilik (Yayın No. 88)	5.000.000 TL.
47.	XVI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 89)	1.800.000 TL.
48.	XVI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğler (Yayın No. 90)	5.000.000 TL.
49.	Trakya'da Kırsal Kesimin Örgütlenmesinde Tarım Kooperatifleri, Üretici Birlikleri ve Köylere Hizmet Gösterme Birliklerinin Rolü (Yayın No: 91)	3.000.000 TL.
50.	Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yıldönümünde Türk Kooperatifçilik Kurumu (Yayın No: 92)	2.000.000 TL.
51.	Türkiye'de Çevre ve Koruma Sürdürülebilir Kalkınmada Kooperatifleri Rolü ve Önemi (Yayın No: 93)	3.000.000 TL.
52.	XVII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No: 94)	5.000.000 TL.
53.	XVII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğler (Yayın No: 95)	5.000.000 TL.

Not: Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, öğrenci, öğretmen ve öğretim üyelerine %25 iskontolu olarak satılır.

DERGİLER	KARINCA	KARINCA KARDEŞ	KOOPERATİFÇİLİK	COOPERATION IN TÜRKİYE
Adet (TL)	3.000.000	Karınca'nın Eki	4.800.000	12.000.000
Adet (\$)	2	olup parasızdır.	4	8
Adet (EURO)	2,5		5	10
Yıllık (TL)	30.000.000 (12 sayı ve Karınca Kardeşi)		19.200.000 (4 Sayı)	24.000.000 (2 Sayı)

Yayın İsteme Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu Basın Yayın Araştırma Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi

Mithatpaşa Caddesi No. 38/A 06420 • Tel: 0.312. 435 98 99 - 435 96 91 • Fax: 0.312. 430 42 92

Yayın bedelini yatırmak için Banka Hesap No: T.C. Ziraat Bankası Mithatpaşa Şb. 609442 - ANKARA

Not: PTT ile yayın isteyenler için; PTT masrafı dahil, yayın bedelini hesabımıza yatırdıklarına dair makbuzlarını talep dilekçelerine eklemeleri halinde yayınlar ödemeli olarak gönderilir.